

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

KNIHOVNY JAKO VZDĚLÁVACÍ CENTRA PRO SENIORY
Magisterská diplomová práce

Olomouc 2020

Bc. Iveta Novotná

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

KNIHOVNY JAKO VZDĚLÁVACÍ CENTRA PRO SENIORY

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Andragogika

Autor: Bc. Iveta Novotná

Vedoucí práce: PhDr. Miroslava Dvořáková, Ph.D.

Olomouc 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „Knihovny jako vzdělávací centra pro seniory“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 6. 5. 2020

Podpis

Poděkování

Upřímné poděkování patří PhDr. Miroslavě Dvořákové, Ph.D. vedoucí mé diplomové práce, za poskytnutí cenných rad a připomínek při jejím vypracování.

Poděkování zároveň patří i mé nejbližší rodině a Mgr. Zlatě Houškové za pomoc, podporu a trpělivost při celém studiu.

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Iveta Novotná
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Andragogika
Obor obhajoby práce:	Andragogika
Vedoucí práce:	PhDr. Miroslava Dvořáková Ph.D.
Rok obhajoby:	2020
Název práce:	Knihovny jako vzdělávací centra pro seniory
Anotace práce:	Diplomová práce se věnuje bariérám ve vzdělávání seniorů na straně knihoven. Teoretická část práce se věnuje terminologickému ukotvení tématu knihoven jako vzdělávacích center pro seniory. Empirická část pracuje s kombinací dvou provedených výzkumů. V závěru jsou uvedena doporučení na odstranění bariér vzdělávání seniorů v knihovnách.
Klíčová slova:	Celoživotní vzdělávání, knihovny, bariéry, edukace seniorů.
Title of Thesis:	Libraries as Educational Centres for Senior Citizens
Annotation:	Diploma thesis deals with barriers in education of senior citizens on the side of libraries. The empirical part works with a combination of two research studies. In the conclusion of the work, it gives recommendations on removing barriers in libraries.
Keywords:	Life-long learning, libraries, barriers, education of senior citizens
Názvy příloh vázaných v práci:	Služby pro seniory v knihovnách: Dotazník Knihovny jako vzdělávací centra pro seniory: Polostrukturovaný rozhovor.
Počet literatury a zdrojů:	38
Rozsah práce:	90 s. (161 057 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod	7
1 Východiska	9
1.1 Demografický vývoj	9
1.2 Význam celoživotního vzdělávání	12
2 Edukace seniorů a její bariéry	14
2.1 Vymezení edukace seniorů	14
2.2 Bariéry v edukaci seniorů	19
3 Knihovny jako vzdělávací centra	24
3.1 Vzdělávací aktivity knihoven samostatných	25
3.1.1 Rukodělné kurzy	25
3.1.2 Volné vzdělávací cykly pro seniory	26
3.1.3 Kurzy	26
3.1.4 Kluby aktivního stárnutí (KLAS)	28
3.1.5 Trénování paměti	29
3.1.6 Další aktivity pro seniory	29
3.2 Vzdělávací aktivity pořádané knihovnami ve spolupráci s vysokými školami	30
3.2.1 Univerzita 3. věku (U3V)	30
3.2.2 Virtuální univerzita třetího věku (VU3V)	32
4 Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům	34
4.1 Standardy Knihovny přátelské seniorům	35
4.1.1 Obecné požadavky	36
4.1.2 Personál	37
4.1.3 Fond a služby	39
4.1.4 Technické a materiální podmínky	41
4.1.5 Webové stránky	42
4.1.6 Spolupráce a propagace	43
4.1.7 Akce	45
4.1.8 Integrovaní aktivity	45
4.1.9 Dobrovolnictví	45
5 Empirická část	47

5.1	Cíl výzkumné části	47
5.2	Výzkumné metody	47
5.3	Výzkumný vzorek a časový plán výzkumu	48
5.4	Základní výzkumné otázky	49
5.5	Zpracování výzkumu a sběr dat	50
5.5.1	Situační bariéry	50
5.5.2	Informační bariéry	55
5.5.3	Andragogické bariéry	57
5.5.4	Organizační bariéry	62
5.6	Analýza dat, odpovědi na výzkumné otázky	66
5.7	Doporučení k řešení bariér	72
	Závěr	78
	Seznam použité literatury a zdrojů	80
	Seznam zkratk	84
	Seznam tabulek a grafů	85
	Seznam příloh	82
	Přílohy	83

Úvod

Role veřejných knihoven v současné společnosti se významně mění. Knihovny samy se deklarují především jako vzdělávací instituce. Tradičně jsou díky shromážděným pramenům a kompetencím v oblasti práce s informacemi považovány za instituce podpory formálního vzdělávání, stále častěji však poukazují na svou nezastupitelnou roli v celoživotním vzdělávání neformálním. Pokud lze tuto deklaraci považovat za oprávněnou – a domnívám se, že ano – je rovněž třeba připomenout, že jde o vzdělavatelské instituce organizované, prostorově i personálně zajištěné, propojené ve funkční síť, podporované veřejnou správou a pozitivně přijímané veřejností. Všechny tyto – a mnohé další – atributy hovoří ve prospěch oficiální akceptace a posilování vzdělavatelské role veřejných knihoven. Jednou z nejdůležitějších skupin, jimž je vzdělávací činnost knihoven věnována, jsou senioři. Probíhá však práce s nimi a jejich vzdělávání v knihovnách adekvátně? Je tato činnost charakteristická pro všechny, resp. většinu veřejných knihoven? Existují nějaké problémy či bariéry v této oblasti?

Cílem této práce je zjistit, které podstatné bariéry brání veřejným knihovnám měst Pardubického a Královéhradeckého kraje uvést do praxe standardy dobré práce se seniory zveřejněné v publikaci „*Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům*“, tyto bariéry popsat a na základě zjištěných skutečností navrhnout doporučení k jejich odstranění.

V první části práce jsou stručně uvedena východiska (demografický vývoj, vnímání významu celoživotního vzdělávání a vzdělávání seniorů), dále je zde vymezena edukace seniorů a její bariéry a uvedeny typové a typické vzdělávací aktivity veřejných knihoven pro seniory i charakteristika standardu „*Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům*“ ve vazbě na potenciální bariéry seniorů i knihoven.

Problematika edukace seniorů je oborovou veřejností sice velmi často diskutována, není však dosud detailně prozkoumána a v odborné literatuře ani systematictěji popsána či pojednána, s výjimkou několika málo článků, případně několika vysokoškolských prací, které se jí však zabývají spíše v obecné rovině; pokud jde o bariéry, pak především na straně seniorů, jen výjimečně a spíše výčtově na straně vzdělavatelských institucí. Práce je naopak věnována především bariérám na straně

vzdělávacích institucí, zde tedy knihoven. Tyto bariéry lze **v různé míře vztáhnout** i na jiné vzdělávací instituce obdobného typu.

Druhá část práce je výstupem ze smíšeného výzkumu, který byl realizován v městských knihovnách jmenovaných krajů metodou dotazníkového šetření a polostrukturovaných rozhovorů s manažery knihoven. Zkoumána byla existence a příčiny některých bariér v naplňování zmíněného standardu; na základě výsledků šetření jsou pak zobecněny závěry a navržena některá opatření k jejich odstranění.

1 Východiska

Základními východisky pro zpracování tématu jsou demografický vývoj, především pak trendy ve stárnutí populace v České republice, resp. Evropě a význam celoživotního vzdělávání pro jedince i společnost jako celek.

1.1 Demografický vývoj

Stárnutí populace je nejcharakterističtější rysem demografického vývoje nejen v České republice, ale i v dalších zemích Evropy. V současné době je proto demografický vývoj jedním z nejzávažnějších a nejdiskutovanějších společenských problémů. Zkoumáním reprodukce lidské populace se zabývá vědní obor demografie, který se nachází na rozhraní přírodovědných a společenských věd a jehož předmětem je lidská populace a její vývoj. Podle Průchy a Vetešky (2014, s. 77) demografický (populační) vývoj „sleduje vývoj demografických procesů v čase, například porodnost, úmrtnost, sňatečnost, rozvodovost a potratovost.“ Zároveň je tedy stárnutí jedním ze základních globálních problémů souvisejícím především s ekonomickými a sociálními aspekty

Špatenková a Smékalová na základě projekce Českého statistického úřadu uvádějí, že důsledkem procesu stárnutí populace v Evropě bude v roce 2050 podíl osob starších 60 let až 35 %. Jakkoli projektované procento mohou ovlivnit v obou směrech ještě mnohé faktory, rychlé demografické stárnutí evropské populace je nezpochybnitelné a s faktem je třeba se v mnoha ohledech vyrovnat.

Tab. 1: „Budoucí vývoj složení obyv. podle hlavních věk. skupin, ČR, 2002-2050 (v %).“ (Kamila Svobodová) 2005, http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=34).

	0-14	15-64	65+
2002	15,6	70,5	13,9
2005	14,5	71,3	14,1
2010	13,6	70,9	15,5
2015	13,8	68,1	18,1
2020	13,7	66,0	20,3
2025	13,2	65,3	21,5
2030	12,6	64,5	22,8
2035	12,2	63,6	24,1
2040	12,2	60,9	26,9
2045	12,4	57,9	29,7
2050	12,4	56,3	31,3

Zvyšování počtu obyvatel v seniorském věku se, jak bylo výše řešeno, zásadně dotýká sociálního a ekonomického vývoje společnosti, a to především růstem nákladů na sociální zabezpečení a zdravotní péči, nedostatkem pracovních sil na trhu práce a financováním důchodového systému. Stuart – Hamilton uvádí, že vyšší podíl starších lidí znamená nižší podíl mladších dospělých. „*Tento fakt lze vyjádřit tzv. koeficientem závislosti na stáří, což je poměr lidí starších šedesáti let a lidí ve věku 20 – 64 let*“ (Stuart – Hamilton, 1999, s. 14). Rostoucí podíl osob vyššího věku je sice především důsledkem zvyšování délky a kvality lidského života a také životní úrovně, tedy pozitivního trendu, ale podstatný vliv na něm má také nižší porodnost ve jmenovaném regionu (Evropa). Česká republika je dlouhodobě typickým příkladem tohoto trendu. Přestože lze v evropské (a také české) společnosti v oblasti politické a ekonomické sledovat tendence k podpoře porodnosti a zmírnění nežádoucího demografického vývoje, je pravděpodobně třeba se smířit s faktem, že doba mnohočlenných rodin s početným potomstvem je již minulostí a také že s rostoucím počtem seniorů ve společnosti je třeba počítat.

Tento fakt s sebou nese ovšem celou řadu otázek a problémů. „*V souvislosti s demografickým stárnutím populace tak vyvstává otázka, jak naplňovat ideu, resp. koncept aktivního stárnutí.*“ Špatenková, Smékalová (2015, s. 11). Idea aktivního stárnutí vychází ze zásad Organizace spojených národů (OSN) a poukazuje především na důležitost nezávislosti, účasti na životě společnosti, důstojnosti, péče a seberealizace.

V souvislosti s demografickým vývojem logicky roste také potřeba vzdělávání osob v seniorském věku a zároveň i potřeba přípravy jednotlivců na stáří. Evropský parlament a Rada EU (č. 940/2011/EU) ze dne 14. 9. 2010 vyhlásili již rok 2012 **Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity**. Na základě toho vypracovala Česká republika **Národní program přípravy na stárnutí na období let 2013 až 2017**, jehož cílem bylo podpoření a aktivní zapojení starších osob a seniorů do společnosti a zvýšení kvality jejich života. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (MPSV) společně se zástupci neziskových organizací, místních a krajských samospráv i dalších subjektů si dalo za úkol podpořit především:

1. *rozvoj virtuálních univerzit třetího věku do menších měst a obcí,*
2. *zařazení age-managementu do personálních procesů firem,*

3. *rozvoj projektů a aktivit zaměřených na mezigenerační dialog a využití životních zkušeností a moudrosti seniorů ve společnosti,*
4. *vytváření zdravého a k seniorům přátelského prostředí v komunitě s ohledem na zajištění vhodného bydlení, dopravu a dostupnost zdravotních a sociálních služeb,*
5. *aktivní zapojení seniorů do dobrovolnictví, zvyšování mediální kultury ve vztahu k seniorům. (<https://www.mpsv.cz/cs/13113>)*

Otázka kvalitního života seniorů se tak stává stále více i otázkou politickou a v mnoha ohledech pro společnost otázkou existenční. Šerák (2009, s. 187) uvádí, že na základě projektu *Zdraví pro 21. století* Světové zdravotnické organizace (WHO) jsou nejdůležitější priority opatření ve vztahu k seniorům:

- *základní biologické potřeby – **zajištěnost**,*
- *zachování rozhodovacích kompetencí – **autonomie**,*
- *aktivní zapojení do společenských procesů – **participace**,*
- *respekt společnosti, zajištěná kvalita života – **důstojnost**,*
- *saturace vlastních zájmů – **seberealizace**.*

Velký důraz je tedy kladen na celoživotní učení a výchovu ke stáří se zřetelem ke zlepšení kvality života seniorů, podpory jejich vzdělávání a zapojení na trhu práce. „*Třetí věk je dobou nezmenšených fyzických a duševních sil a podle demografických studií se stále prodlužuje, v současnosti ve vyspělých zemích na cca 25 let. Vzdělávání představuje jednu z kvalitních možností, jak tuto dobu využít.*“ (Adamec, Kryštof, 2011, s. 15). Významu celoživotního vzdělávání je věnována následující kapitola této práce.

Současná společnost se musí zabývat problematikou stárnutí populace a demografického vývoje, a být tak společností přátelskou pro všechny generace. Tento fakt si uvědomují také veřejné knihovny, které se postupně stávají nejen poskytovateli knihovnických a informačních služeb, ale především institucemi zajišťujícími další rozvoj celoživotního vzdělávání všech skupin obyvatelstva.

1.2 Význam celoživotního vzdělávání (CŽV)

Význam celoživotního vzdělávání ve společnosti v současné době stále rychleji roste v souvislosti s celou řadou faktorů, jako jsou např. podstatné společensko-politické změny v životě společnosti, komunit i jedince, rychlý, až překotný vývoj a rozvoj v oblasti ICT a jeho dopady na způsob našeho života, ale také např. vývoj, změny a úroveň současné vědy a poznání ve všech oblastech atd. To vše a samozřejmě mnoho dalších faktorů vede k celospolečenské deklaraci nutnosti kontinuálního vzdělávání všech obyvatel, seniory nevyjímaje. Znalostní společnost, za niž se chceme považovat, logicky požaduje, aby se vzdělávání (a učení) týkalo všech jejích segmentů. To vše má samozřejmě vliv také na rostoucí zájem seniorů o další vzdělávání. Celoživotní vzdělávání tedy považujeme za velmi důležité v životní dráze každého člověka. Zároveň je důležité, aby si každý jedinec uvědomil odpovědnost za svůj rozvoj a následně budoucnost.

V současné době se stále častěji setkáváme s pojmy celoživotní učení a celoživotní vzdělávání, přičemž preferován bývá ten první. Jde o pojmy blízké, nikoli však identické. Pojem „učení“ v sobě zahrnuje onu subjektivně aktivní složku, tedy aktivní přístup i osobní odpovědnost jednotlivce v otázce vlastního vzdělání. Například podle Průchy a Vetešky (2014, s. 60) „*Preference pojmu celoživotního učení na úkor pojmu vzdělávání je výrazem toho, že zodpovědnost za získávání a rozvíjení schopností a dovedností, znalostí a kompetencí je přenesena na jednotlivce.*“

CŽV probíhá ve dvou etapách, jednak v etapě **počátečního vzdělávání**, kam můžeme zahrnout vzdělávání preprimární, primární, sekundární, terciární (do věku 26 let života), doprovázené samozřejmě informálním učením, případně též neformálním vzděláváním, a v etapě **dalšího vzdělávání**. To můžeme zhruba dělit na profesní, občanské a zájmové.

Novotná (2014, s. 5-6) ve své bakalářské práci uvádí, že „*Celoživotní vzdělávání je tedy považováno za kontinuální proces získávání a rozvoje vědomostí, intelektových schopností a praktických dovedností, a to nad rámec počátečního vzdělávání. Může být realizováno organizovanou formou (formální), prostřednictvím individuální zájmové činnosti (neformální) nebo spontánně, bezděčně (informální). Jeho součástí je stejně tak základní docházka i vzdělávání seniorů*“.

CŽV lze tedy vnímat ve dvou rovinách:

1. V rovině vertikální (jako lifelong learning): prolíná celoživotní dráhou člověka, od počátečního formálního vzdělávání (zejména, ale nejen) dětí a mládeže po vzdělávání seniorů, tedy příslušníků tzv. třetího věku
2. V rovině horizontální (jako lifewide learning): učení při různých činnostech v každodenním životě po celou dobu lidského života (srov. Foley, 2004, s. 4)

Během historického vývoje se vytvářely různé kontexty pojmu celoživotního učení či vzdělávání. Šerák (2016, s. 89) identifikuje dvě základní roviny pohledu:

1. *Kontinuální proces prostupující celým životem jedince – ideální pojetí učení.*
2. *Celoživotní učení jako teoretický koncept definující směřování vzdělávací politiky.*

Že se koncept celoživotního učení stále častěji stává součástí vzdělávací politiky a celospolečenských strategií, je zřejmé zejména od roku 1996, který byl vyhlášen Rokem celoživotního vzdělávání; na jeho základě vyšly tři základní dokumenty, které se staly východiskem pro rozpracování na národních úrovních:

1. Learning: The Treasure within – Učení dosažitelný poklad
2. Lifelong Learning for All – Celoživotní učení pro všechny
3. White Paper on Education and Training: Teaching and Learning – Towards the Learning Society – Bílá kniha o vzdělávání (European Commission)

Otázce celoživotního učení se s využitím zmíněných dokumentů tedy nadále věnují národní instituce a organizace všech zemí, ale i mezinárodní organizace Rady Evropy, UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Organizace OSN pro vzdělávání, vědu a kulturu), OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj) ad. Celoživotní učení a CŽV se tedy stává stále častěji diskutovaným i řešeným tématem a jejich celospolečenský význam se nejen potvrzuje, ale stále roste.

2 Edukace seniorů a její bariéry

Seniorský věk není zcela jednoznačně a přesně vymezen. Jeho hranice se posouvá na základě demografického vývoje společnosti a také dle její sociální a zdravotnické úrovně. Podle Vetešky (2016, s. 53) je uvedeno v odborné literatuře:

- 65-74 let: **mladí senioři** (*dominuje problematika adaptace na penzionování, využití a smysluplné trávení volného času, seberealizace*);
- 75-84 let: **staří senioři** (*změna funkční zdatnosti, specifická medicínská problematika, atypický průběh chorob*);
- 85 let a více: **velmi staří senioři** (*na významu nabývá sledování soběstačnosti a především zajištění sociální a lékařské péče*).

Například Novotná (2014, s. 3) ve své práci vychází z Haškovcové, která uvádí toto rozdělení:

- *střední nebo zralý věk (45-59 let)*
- *vyšší věk nebo rané stáří (60-74 let)*
- *stařecký věk neboli rané senium, vlastní stáří (75-89 let)*
- *dlohověkost (90 let a výše)*

Podle Světové zdravotnické organizace (WHO) je „*stařecký věk neboli senescence obdobím života, kdy se poškození fyzických či psychických sil stává manifestní při srovnávání s předešlými životními obdobími.*“ (Mühlpachr, 2009, s. 21).

S ohledem na tyto i další periodizace, ale také současný stav společnosti v České republice, považujeme v této práci za seniory osoby ve věku od 65 let.

2.1 Vymezení edukace seniorů

Významu celoživotního vzdělávání (edukace) je věnována kapitola 1.2. Zmiňuje i to, že vzdělávání seniorů je nedílnou součástí CŽV, jehož důležitost roste jak celospolečensky, tak individuálně, subjektivně, a to v souvislosti s mnoha faktory. Edukace seniorů patří samozřejmě do oblasti vzdělávání neformálního.

Výraz „edukace“ pochází z latinského „educó“ a znamená pěstovat, vychovávat, vyvádět z něčeho (Latinský slovník on-line, internetový zdroj). První z významů zní

poněkud „zemědělsky“, druhý se týká práce s dětmi. Další řádky nám napoví, jak se edukace týká seniorů.

Pojem edukace je obvykle používán jako synonymum pojmu vzdělávání. Andragogický slovník uvádí, že: *„edukace obsahuje všechny druhy formálního a neformálního vzdělávání včetně vzdělávání dospělých. Edukace seniorů patří do celoživotního vzdělávání a má svá specifika, která se opírají o dobrovolnost, orientaci na volný čas a individuální potřeby seniorů a jsou zaměřeny na osoby v postproduktivním věku.“* (Průcha, Veteška 2014, s. 93)

Průcha (2000, s. 16) však rozlišuje mezi termíny edukace a vzdělávání. Pojem vzdělávání definuje pro vzdělávání školní: *„Pro pedagogickou vědu je základním pojmem edukační realita. Tento pojem označuje ... objektivní skutečnosti, v níž probíhají nějaké edukační procesy. Edukační procesy, (zkr. edukace) jsou takové činnosti lidí, při nichž se nějaký subjekt učí a jiný subjekt mu toto učení zprostředkovává. Edukační procesy probíhají vždy v nějakém edukačním prostředí. Nejzřetelněji se edukační procesy dají rozpoznat ve školním edukačním prostředí. – tam je učení a vyučování trvale přiděleno jednak učícím se subjektům, jednak vyučujícím subjektům. Bez pojmu vzdělávání se však neobejdeme. Používá se v komunikaci o politických, ekonomických a sociálních záležitostech společnosti. Termín vzdělávání se nekryje s obecným pojmem edukace, nýbrž označuje to, že jde o specifickou edukaci, která je (a) dlouhodobá a institucionalizovaná, (b) realizují ji profesionální edukátoři, (c) je obvykle legislativně vymezena co do svého průběhu.“*

Velmi podrobně se pojmu edukace věnuje Mark Smith. Mluví o edukaci jako procesu hledání pravdy a možností. Lze ji definovat jako moudrou, nadějnou a uctivou kultivaci učení prováděnou ve víře, že všichni by měli mít šanci sdílet život. Vzdělávání je úmyslné. Jednáme s cílem rozvíjet porozumění a úsudek a umožnit jednání. Pokud to děláme sami pro sebe, nazývá se to sebevzdělávání. Často se však snažíme podporovat učení u druhých. Příklady zahrnují rodiče a pečovatele, nebo animátory či pedagogy. V obou formách (formální a neformální) se pedagogové snaží vytvářet prostředí a vztahy, kde lidé mohou zkoumat své i jiné zkušenosti ze situací, myšlenek a pocitů (srov. Smith, 2015, vlastní překlad).

Specifika edukace seniorů pak nastiňuje Múhlpachr (2009, s. 129 - 130): *„Andragogické pojetí výchovy pojem výchova podstatně rozšiřuje: nejen výchova dětí*

a mládeže, ale i dospělých. Nejen institucionální působení, ale i působení funkcionální, nejen edukace a vzdělávání, ale i péče.“ Z hlediska náplně výchovy uvádí „edukaci jako osvojování sociálních rolí. Vzdělávání jako přenos a osvojování znalostí, dovedností a návyků potřebných pro výkon sociálních funkcí.“ Andragogiku dále člení na různé oblasti, z nichž jednou je právě „edukace ve smyslu politická výchova, propaganda, zdravotnická výchova“ a několik dalších příkladů. Za zmínku stojí jeho obhajoba vzdělávacích aktivit pro seniory: „Vzdělání pro ně představuje životní pomoc v tom, že jim kromě informací a vědění nabízí životní orientaci na rozvoj a růst v etapě života, která byla dříve považována za deficitní.“

V této práci budu používat přednostně termín edukace, protože lépe vystihuje cílenost sebevzdělávání seniorů, kteří pracují na svém trvalém začlenění do společnosti a udržování schopnosti prožívat život i ve třetím věku svého života aktivně, i když nejsou nuceni ke vzdělávání právním rámcem. Nebude to však užití výlučné. I pojem vzdělávání bude v některých souvislostech použit.

Edukací seniorů se zabývá disciplína, která nemá dosud ukotvený přesný název, proto se můžeme setkat s těmito alternativními pojmy: gerontopedagogika (Livečka, Mühlpachr), geragogika (Čornaničová), gerontogogika (Kalvach), gerontagogika (Špatenková). Andragogický slovník uvádí, že gerontagogika je „aplikovaná andragogická disciplína zaměřená na výchovně-vzdělávací práci s dospělými a seniory, a to jak ve smyslu výchovy a vzdělávání ke stáří, učení se stárnout, tak především aktivizace a vzdělávání ve stáří.“ (Průcha, Veteška, 2014, s. 118). Gerontagogika je tedy hraniční disciplínou na pomezí andragogiky a gerontologie, jejímž předmětem je právě edukace seniorů. Podle Petřkové a Čornaničové je gerontagogika relativně samostatná vědní oblast vzhledem k tomu, že není zcela totožná s žádnou jinou disciplínou.

- *Ve vztahu k disciplínám věd o výchově má společný předmět, a to edukaci, výchovu v užším smyslu slova. Má také společné metody zkoumání tohoto předmětu včetně stejných základních strukturálních prvků, liší se však svým zaměřením na cílovou skupinu jako předmětové specifikum.*
- *Ve vztahu k andragogice je její organickou součástí, je to specializovaná andragogická disciplína, protože senioři jsou součástí populace dospělých.*

- *Ve vztahu ke gerontologickým disciplínám se gerontagogika vyčleňuje svými metodami, ale má společné zaměření na základní cílovou skupinu – seniory.* (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 21)

V práci používám pojem geragogika, případně gerontagogika, oba pojmy jsou pro její potřeby považovány za synonyma.

„Cílem geragogiky v nejširším slova smyslu je hledání (a nalézání) umění žít a stárnout. Pokud se zaměříme na užší pojetí geragogiky jako edukace seniorů, je jejím cílem podpořit seniory ve stálém učení a vzdělávání“ říká Špatenková (2015, s. 34).

Senioři mají stejně jako příslušníci ostatních generací velkou potřebu seberealizace spojenou se snahou ještě se nějak uplatnit ve společnosti. Právě edukací mohou rozvíjet a rozšiřovat své zájmy a koníčky, získat vědomosti v oblastech, na které v produktivním věku neměli čas, ale eventuálně i dále si prohlubovat či inovovat vědomosti profesní. Jaké funkce tedy edukace v postproduktivním věku plní? Podle Mühlpachra (2009, s. 138) jsou to funkce:

1. Preventivní – zde je důležitá příprava na stáří. Uvědomění si změny nejen ekonomické, ale také sociální.
2. Anticipační – odchod do důchodu přináší mnoho změn.
3. Rehabilitační – znovuoobnovování a udržování fyzických a duševních sil.
4. Posilovací – rozvoj potřeb a zájmů, jedná se o funkci stimulační.

Palán uvádí funkce: všeobecně vzdělávací (získávání poznatků, informací, dovedností), kulturně-umělecké (kultivace osobnosti prostřednictvím umění a kultury), poradenské (sociálně psychologické – zaměřené na uchování přiměřené kvality života v oblasti sociálních vztahů a psychického rozvoje), zdravotní (zaměřené na aktivity směřující k udržení relativního zdraví a předcházení a oddalování omezení, která vyplývají ze stárnutí), právní a jiné poradenství.

Obě třídění poskytují poměrně vyčerpávající výčet funkcí, jež může edukace pro seniory plnit. Je zřejmé, že jde v součtu o funkce podstatné pro kvalitu života jedince. Můžeme tedy vzdělávání seniorů chápat jako socioedukativní intervenci s cílem udržet a posilovat kvalitu jejich života. Toto obecné tvrzení nemusí ale nutně vnímat jako absolutně platné každý senior. Velkou roli v edukaci seniora hraje vždy jeho životní úroveň a kvalita života ve všech fázích životní dráhy. Dalším důležitým aspektem je

zkušenost z předchozího vzdělávání, ať už formálního nebo neformálního, například v průběhu dalšího profesního vzdělávání. Předchozí zkušenosti často ovlivňují seniory při rozhodování, zda vůbec pokračovat v edukaci dále i v třetím věku. Mohou například vést k domněnce, že další edukace v jejich věku (nebo i obecně) nemá smysl, senioři případně mohou mít obavy z vlastní nedostatečnosti, ze selhání apod. Podle Hartla (1999, s. 132) může většinu dospělých dokonce při učení doprovázet úzkost, jejímž zdrojem je právě, „že dospělí si uvědomují možné snížení fyzické výkonnosti, poklesu v kapacitě paměti, v rychlosti učení a hlubším soustředěním, strach ze ztráty sebedůvěry či sociální prestiže“. To se v plné míře, ba dokonce silněji projevuje u seniorů. Proto je důležitá jejich intenzivní podpora a motivování k další edukaci. Zejména motivace hraje v edukaci seniorů velmi důležitou roli.

Z hlediska potřeb se u seniorů jedná především o potřeby vzdělávací, sociální a – jak už jsme zmínili – potřeby dalšího uplatnění se ve společnosti. Vzhledem k těmto potřebám jsou ve vzdělávání seniory často požadována témata spojená s používáním a využíváním ICT a oblastmi souvisejícími, dlouhodobě jsou preferována témata týkající se zdraví (různé oblasti medicíny, léčitelství...) a zejména opravdu různorodá témata související s osobními zájmy a koníčky. Část seniorského publika využívá příležitosti ke studiu uměnovědných a historických disciplín, tedy oblastí, jež je (vždy) zajímavá, ale s nimiž neměli příležitost se podrobněji seznámit vzhledem k zcela jinak zaměřené profesi a nutnému profesnímu vzdělávání v období produktivního věku. Problematické vztahy v rodinách občas vedou k zájmu o psychologické vědy. Známé důvody pak vedou k rozšiřování rozhledu v oblasti bezpečnosti, „šmejdu“ a podobných témat. Paradoxně menší zájem je např. o ekonomickou gramotnost, právní ochranu a vlastně i občanské vzdělávání.

Současní senioři jsou také více počítačově gramotní, jsou schopni využívat možností, které poskytuje e-learning či jiné formy vzdělávání prostřednictvím ICT (potvrzuje to například velký zájem o Virtuální univerzitu 3. věku). Vzdělávací aktivity s tímto obsahem, eventuálně touto cestou, tedy prostřednictvím ICT, posilují sebevědomí seniorů i jejich pocit uplatnění v současné společnosti i určité „rovnoprávnosti“ a respektu v rodině.

2.2 Bariéry v edukaci seniorů

Bariéry jsou překážky nebo zábrany, se kterými se setkáváme při cestě k dosažení konkrétního cíle. Setkává se s nimi během své životní dráhy každý jedinec. Například v anglicky psané literatuře se výraz „barrier“ (bariéra, překážka) začíná nahrazovat také slovem „deterrent“ – v překladu odrazování, odstrašování. Bariéry lze tedy chápat jako překážky k motivaci ve vzdělávání. (srov. Rabušicová, Rabušic a Šed'ová, 2018, s. 105).

Přirozeně tedy existuje i v edukaci seniorů řada překážek, jež lze definovat na základě subjektivních nebo objektivních podmínek.

Subjektivní bariéry se vyskytují na straně účastníka vzdělávání, v našem případě seniora. Senioři se po odchodu do důchodu mohou stát pasivní, vzdělání pro ně již nemá smysl, mají nízké sebevědomí, obávají se, že učivo nezvládnou. Dalšími subjektivními bariérami mohou být například obavy z něčeho nového, nedostatečná motivace, labilita osobnosti, strach z neúspěchu, ale také nedostatek finančních prostředků, nedostatečná podpora okolí a mnoho dalších.

Za objektivní bariéry považujeme především překážky na straně vzdělavatele a organizátora edukace seniorů. Těmi mohou být například nedostatečné či špatně poskytované informace o možnostech vzdělávání, vysoké finanční náklady, nevhodné časy vzdělávacích aktivit, špatná dostupnost a dopravní spojení ke vzdělávací instituci, nevhodně zvolená témata vzdělávacích aktivit, formy a metody vzdělávání, nedostatečné organizační zajištění vzdělávacích aktivit apod. I těchto bariér může být celá řada.

V odborné literatuře se setkáváme s různými děleními bariér ve vzdělávání dospělých a seniorů. Většina z nich je logicky zaměřena (téměř) výhradně na překážky na straně seniorů. Uvedme některé příklady:

Šerák (2009, s. 190 -191) podle Livečky uvádí překážky, které omezují seniory v učení, takto:

- *osvojování nových poznatků zabere starším lidem více času,*
- *senioři si obtížněji osvojují logicky nestrukturované informace,*
- *problém představuje i nedostatečně zvládnutá strategie učení,*

- látka prezentovaná větší rychlostí omezuje kvalitu a kvantitu naučeného výraznějším způsobem, než je tomu u mladších osob,
- zatímco delší přestávky během procvičování naučeného vedou u mladších osob ke zlepšení jejich pracovního výkonu, u seniorů se výkon naopak zhoršuje,
- podstatnou roli v procesu učení hraje fyzický a psychický stav jedince, především případná zdravotní omezení,
- významný je rovněž stupeň aktivity a síla motivace.

Podle Petřkové s Čornaničovou (2004, s. 68) jde o bariéry, které souvisejí s osobností učícího se seniora:

1. *kognitivní (intelektové schopnosti, poznávací styly, styl učení)*
2. *afektivní (postoje, motivace, potřeby a zájmy)*
3. *fyzické (věk, pohlaví, zdravotní stav)*
4. *sociální a sociokulturní (vzdělanostní úroveň, status, rodinná situace)*

Boerenová, Nicaise a Baert (2010, s. 48-54) uvádějí, že: „*Naprostá většina typologií bariér vychází z dimenze socioekonomické a psychologické. Komplexnější modely pracují také s dimenzí edukačně institucionální, která představuje bariéry pramenící z nedostatků vzdělávací nabídky*“. Za takovou lze považovat např. typologii bariér podle Crossové, která rozlišuje ve vzdělávání dospělých, a tedy i seniorů, bariéry situační, institucionální a dispoziční, ale také např. dělení Rabušicové, Rabušice, Šed'ové (2008, s. 105), kteří pojmenovávají bariéry:

1. *osobnostní – nedostatek motivace a sebevědomí, nedůvěra v efektivnost,*
2. *situační - nedostatek času a finančních prostředků, zdravotní důvody,*
3. *institucionální – nedostatek informací o studiu, nedostatek vzdělávacích možností.*

Z mnoha typologií jsem pro potřeby této práce vybrala typologii bariér dle Špatenkové a Smékalové, jejichž dělení představuje onen komplexnější model, reflektující také bariéry edukačně institucionální (viz citace výše). Špatenková a Smékalová (2015, s. 80 - 81) rozdělují překážky v edukaci seniorů v souladu s Petřkovou na bariéry:

1. *informační – neinformovanost o možnostech studia,*
2. *situační – náklady na studium, nedostatek času, dopravní nedostupnost,*
3. *psychologické – negativní zkušenosti z předchozího vzdělávání, nízké sebevědomí,*
4. *andragogické – nevhodné formy a obsah vzdělávání, neadekvátní vzdělávací aktivity,*

5. organizační – organizační zajištění edukace seniorů.

Na následujících stránkách se budeme zabývat některými bariérami, které jsou pro empirickou část práce zásadní.

Informační bariéry

Informační bariéry mohou být jak na straně seniora, tak na straně poskytovatele vzdělávání. Pokud jde o subjektivní bariéry, může se jednat o neschopnost, případně nemožnost vyhledat si informace. Ta může vyplývat např. ze zdravotních či psychických (in)dispozic, ale také z nedostatečné digitální či informační gramotnosti jedince, případně z nedostupnosti či absence vhodných technických zařízení (počítače, připojení k internetu ad.). Na druhé straně u poskytovatelů vzdělávání může jít o nedostatečné či přímo nevhodné formy sdělování a prezentace informací, např. soustředěním se pouze na jedno médium (elektronické), nesrozumitelností prezentace informací (chyby, nejasné formulace aj.), špatným umístěním těchto informací v reálném, ale i virtuálním světě atd. Informační bariéry na straně institucí vznikají často právě soustředěním se výhradně na elektronickou cestu informování potenciálních klientů vzdělávání; zejména starší senioři nebo ti, kdo v průběhu produktivního věku ještě nemuseli využívat ICT ve svém zaměstnání, mohou mít s těmito informačními kanály problémy. I přes to, že dnes máme generace digitálně gramotných seniorů, je v současné době ještě stále nutné počítat s generací/generacemi, které mají s digitální gramotností problémy. Je třeba proto vždy volit i alternativní způsoby informování.

Situační bariéry

Podle Jarvise (srov. 2007, s. 164) jsou právě situační bariéry nejčastější, a to především nedostatek času nebo nedostatek financí souvisejících se vzděláváním. Další situační bariéry jednotlivce mohou být spojené se špatnou dopravní dostupností místa vzdělávacích aktivit (geografická vzdálenost), popřípadě s náklady na cestovné. Situační bariérou je rovněž nedostatek času na vzdělávání spojený s jinými nezbytnými aktivitami či rodinnou situací, např.: senior se stará o partnera, který potřebuje celodenní péči, vnoučata nebo další členy rodiny; nastávají také situace, kdy má mladší senior v péči jednoho či oba žijící rodiče (viz prodlužování věku seniorů) a současně pomáhá s péčí o vnoučata (tzv. sendvičová generace) apod.

Crossová (1981, s. 98) však kritizuje i některé vzdělavatele, že netuší, jaké náklady musí vynaložit na vzdělávání, a tím sami sobě staví bariéru. Tento zdánlivý paradox se projevuje například v nadměrně vysokých cenách, resp. poplatcích za účast na studijních aktivitách. Kalkulace těchto poplatků by měla vždy vycházet z reálných možností potenciálních účastníků vzdělávání (seniorů).

Obdobně špatná dostupnost místa vzdělávání nebo i konkrétních prostor, učeben (např. poschodí bez výtahů apod.) je bariérou, o jejíž odstranění musí usilovat instituce poskytující vzdělávání, ať už zajištěním dostupného místa konání v dosahu hromadné dopravy, třeba i v prostorách jiné organizace, nebo zajištěním této dopravy pro účastníky (jednání s obcí, hledání alternativ v dopravě aj.) a samozřejmě bezbariérovým, snadno dostupným interním prostorem učeben. Pro část seniorů může být alternativním řešením i e-learning, ovšem s ohledem na limity zmíněné v předchozí subkapitole.

Psychologické bariéry

Psychologické bariéry vnímáme především jako subjektivní, vnitřní, tedy překážky na straně účastníka vzdělávání, seniora. Některé jsou zmíněny výše – nízké sebevědomí, nedostatek či absence motivace, ba nechuť k edukaci, obavy různého druhu, labilita osobnosti ad., viz např. Špatenková, Smékalová (2015, s. 81): „...*nízká motivace ke vzdělávání, která úzce souvisí s negativním postojem k němu. Takový postoj může být důsledkem negativních zkušeností z předchozího vzdělávání. Dále to mohou být například obavy ze snížené schopnosti učit se či z nízkého sebepojetí, které bývá důsledkem neúspěchu při učení v období dětství a mládí. Seniori mohou také prožívat strach z neznámé a nové situace, z náročnosti požadavků či z rozsahu učebních informací a jejich složitosti*“ Překonat tyto překážky musí samozřejmě především senior sám, případně za pomoci svého okolí, významně však může napomoci i vzdělavatelská instituce zejména tím, že bude minimalizovat zejména potenciální andragogické bariéry.

Andragogické bariéry

Tyto překážky se týkají právě institucí a organizací, které nabízejí vzdělávací aktivity. Jde například o neadekvátní výběr vzdělávacích témat či obsahů, ale také forem, případně metod vzdělávání, nevhodný přístup vzdělavatele/lektora, nevhodný způsob evaluace (testy, zkoušení, hodnocení...) aj. Souhrnně lze říci, že základní podmínkou

pro vzdělávací činnost je pochopení a znalosti všech relevantních osob (lektoři, organizační pracovníci instituce, kteří budou v kontaktu se seniory, vedoucí pracovníci na různých úrovních ad.) o involučních změnách seniorského věku, o potřebách, potenciálních psychologických i dalších bariérách seniorů atd. Příslušné organizace by se měly také oprostít od různých předsudků a klišé souvisejících se vzděláváním seniorů. (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 81) shrnuje: *„Správná koncepce vzdělávacích aktivit – po obsahové i formální stránce – souvisí s tím, do jaké míry realizátoři a organizátoři vzdělávacích programů pro seniory porozumí problémům a potřebám této věkové kategorie.“*

Organizační bariéry

Tyto překážky se vztahují již výhradně k organizacím a institucím poskytujícím seniorům vzdělávací aktivity. Jde o bariéry typu nevhodného časového harmonogramu, špatného administrativního a organizačního zajištění edukace, o problémy týkající se zajištění nezbytné relaxace, možností občerstvení apod. Některé z nich mohou být zcela zásadní (časové dispozice), jiné mohou účast na vzdělávání seniorům „jen“ znepříjemňovat.

Anticipace a prevence potenciálních a minimalizace či odstraňování existujících bariér je zásadním krokem k úspěchu vzdělavatelů dospělých, resp. seniorů. Mezi ty, kteří nabízejí vzdělávací aktivity seniorům, patří v České republice také veřejné knihovny. Jaká je tedy jejich pozice jako vzdělávacích institucí a jak se vyrovnávají s bariérami v edukaci seniorů?

3 Knihovny jako vzdělávací centra

Veřejné knihovny nabízejí poměrně pestrou paletu činností napomáhajících edukaci a aktivizaci obyvatel, tedy i seniorů, včetně těch, jež rozvíjejí jejich psychické, intelektové i fyzické kompetence a umožňují jim zapojení do společnosti, ať už v pracovních, dobrovolnických či zájmových činnostech. Jsou sice vnímány především jako instituce podporující infrastrukturu formálního vzdělávacího systému (databanka poznatků lidstva uložených v informačních pramenech, studijních materiálech pro výzkum, vývoj, inovaci, kreativní průmysl i literatury k relaxaci a rekreaci...) a také jako studijní zázemí a místo podpory osobního rozvoje jednotlivce, ale v posledních desetiletích sílí i jejich pozice v oblasti neformálního vzdělávání obyvatel, jak o tom svědčí zásadní koncepční materiály, např. Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020 i připravovaná koncepce na následující období. A senioři jsou tradičně důležitou cílovou skupinou tohoto jejich působení. Účastní se v hojné míře jednak obecných vzdělávacích aktivit, jež nemají přesně definovanou cílovou skupinu (přednášky, besedy, kurzy, školení, univerzity a akademie volného času...), stále častěji však i aktivit jim přímo určených či aktivit cíleně integračních, mezigeneračních.

Podíváme-li se na veřejné knihovny obcí, měst a krajů, je třeba objektivně uvést, že více než polovina jich žádné vzdělávací aktivity nerealizuje. Jedná se především o knihovny v nejmenších obcích, které působí na neprofesionální, resp. dobrovolné bázi. Jejich činnost se omezuje na základní knihovnické a informační služby (výpůjční, referenční, event. faktografické), v omezené míře poskytují přístup k veřejnému internetu. Provozní doba těchto knihoven se omezuje jen na několik hodin týdně. Přitom potřebu vhodných center celoživotního vzdělávání obyvatel by mohly knihovny v těchto obcích paradoxně saturovat efektivněji a v určitých ohledech snáze (absence konkurence). Obvykle jsou zde však bariérou finance, pracovní kapacity, případně nezájem vedení obce. Na druhou stranu však existují stovky (i velmi malých) obcí, kde je CŽV obyvatel včetně seniorů podporováno a kde se knihovny centry vzdělávání dospělých staly.

3.1 Vzdělávací aktivity knihoven samostatné

Zpracování této subkapitoly umožnily informace prezentované na webových stránkách stovek veřejných knihoven v ČR, webové stránky Národní knihovny ČR, zejména pak na jejím portálu Informace pro knihovny (<https://ipk.nkp.cz/homepage-ipk>), na webové stránky Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR (<https://www.skipcr.cz/>) a stránky Knihovny.cz (<https://www.knihovny.cz/>).

Nejčastějším typem edukačních aktivit jsou jednorázové přednášky na různá témata, spojené s diskusí účastníků s lektorem. Cílová skupina obvykle nebývá přesně vymezena, senioři však patří k nejčastějším účastníkům těchto akcí. Tematická pestrost je poměrně velká (zeměpis a cestování, historie, případně lokální historie, botanika a pěstitelství, zoologie a chovatelství, medicína a léčitelství, ale také esoterika, astronomie, ekologie atd.). Lektory bývají místní či regionální odborníci, nejrůznější pedagogové, umělci (spisovatelé, výtvarníci...), vědci či politici. Největší nevýhodou těchto aktivit bývá poměrně nesystematický, až náhodný výběr témat i lektorů a samozřejmě také jednorázový efekt. Výběr témat má také genderová omezení či alespoň některé charakteristické znaky; vychází ze skutečnosti, že mnohem častějšími čtenáři a uživateli knihoven jsou ženy, jejichž potenciálním zájmům a koníčkům vycházejí tedy knihovny (reprezentované ostatně z cca 88–90 % také ženami) spíše vstříc. Vliv genderu na (nejen) vzdělávací činnost knihoven by zasloužil hlubší samostatný výzkum. Jednorázové vzdělávací aktivity výše uvedeného typu realizuje několikrát do roka většina knihoven. Některé z nich pak tyto aktivity pořádají specificky právě pro seniory.

3.1.1 Rukodělné kurzy

Druhou nejobvyklejší oblastí vzdělávání jsou kurzy (jde již často o cyklické vzdělávání) orientované na různé druhy ručních prací. Genderový vliv je tady zřejmější než jinde, ať už jde o účastníky, nebo o konkrétní činnosti, i když u některých původně o „ženskou“ činnost nešlo. Tyto kurzy často ožívají a přibližují polozapomenuté techniky (vyšívání, paličkování, pletení košíků, drátkování, výroba keramiky, šperků ad.); pořádají se však i kurzy nových, netradičních technik, využívají se netradiční materiály a způsoby jejich zpracování (floristika, aranžování květin, decoupage aj). Není výjimkou, že tyto kurzy bývají spojeny s tradičními výročními zvyky, jako jsou Vánoce (výrob adventních věnců, svícnů, dárkových obalů aj.) či

Velikonoce (zdobení vajíček různými technikami, pletení pomlázek ad.) nebo s výzdobou interiérů apod. U kurzů tohoto typu vystupují senioři nejen v roli účastníků, tedy vzdělávaných, ale poměrně často, zejména v případě tradičních technik, také v rolích lektorů. Rukodělné kurzy patří k nejoblíbenějším vzdělávacím aktivitám v knihovnách. Nezanedbatelnou roli hraje i dobrá možnost jejich propojení se snadno dostupnými vhodnými informačními zdroji a studijní literaturou. Tento typ kurzů pořádají stovky knihoven; kurzy obvykle nebývají cíleny výhradně na seniory.

3.1.2 Volné vzdělávací tematické cykly pro seniory

Jde o volně koncipované a mnohdy tematicky rozptýlené přednáškové cykly; účast na nich nebývá nutně pravidelná, účastníci obvykle netvoří ucelenou skupinu, vybírají si jednotlivá témata, poplatek bývá stanoven spíše za jednotlivou akci, absolutorium nebývá potvrzováno apod. Formálně jde nejčastěji o přednášky spojené se závěrečnou diskusí. Některé z takových cyklů jsou však tematicky homogenní nebo tvoří logický celek. Tyto cykly pořádají desítky knihoven, většinou jako přechod k sofistikovanějším a náročnějším formám cyklického vzdělávání. Takovou formou jsou například Akademie 3. věku (A3V). A3V je oblíbená forma vzdělávání. Blíží se formalizované Univerzitě 3. věku, je však volnější, není podmíněna spoluprací s vysokou školou. Vedle přednášek a diskusí, které probíhají obvykle v uzavřených celcích či blocích, zahrnuje i různé aktivity osvětového a zájmového charakteru (exkurze, práce v zájmových kroužcích, tematické vycházky...). Lektory bývají pedagogové středních i vysokých škol, odborníci z praxe, knihovníci... Akademie je obvykle ukončena certifikátem či osvědčením, jež se vydává na základě prezence, neprobíhá zde evaluace získaných znalostí. „A3V jsou oblíbené cykly k nejrozličnějším tématům a poskytují frekventantům nabídku nejen jistého rozšíření znalostí, ale také prostor pro navázání nebo utužení mezilidských vztahů.“ (Haškovcová, 2013, s. 129).

3.1.3 Kurzy

Kurzy chápeme jako ucelený soubor přednášek, seminářů, cvičení a dalších forem, které jsou spojeny společným tématem a obvykle také osobou vyučujícího. Bývají ukončeny určitou formou evaluace (ústní zkouškou, písemným testem, praktickým ověřením, závěrečnou prací apod.). Rozsah kurzu je obvykle dán složitostí obsahu; lze tedy pořádat kurzy několikahodinové, ale i vícedenní, měsíční, roční apod.

Frekventanti se účastní celého kurzu, obvykle na základě přihlášky, úhrady účastnického poplatku, pravidelné prezenze apod. Absolvování kurzu bývá stvrzeno osvědčením, certifikátem či obdobným dokladem. Kurzy bývají prezenční, e-learningové se v knihovnách konají spíše výjimečně. Pro seniory pořádají knihovny nejčastěji kurzy počítačových/digitálních dovedností (základy práce s PC, případně navazující, rozšiřující a prohlubující kurzy počítačové gramotnosti, jako nástroje Google, práce s digitálním fotoaparátem, úprava fotografií, práce s kamerou, sociální sítě ad.). V této oblasti mají knihovny dlouholetou praxi; jako místa veřejného internetu organizují kurzy ICT od počátku devadesátých let.

Na kompetence v oblasti IT navazují kurzy informační gramotnosti, které by měly posilovat schopnosti práce s informacemi (vyhledávání, vyhodnocování a využívání informací). Pro seniory je knihovny pořádají spíše ojediněle a teprve v posledních letech. Do této oblasti lze zařadit rovněž např. kurzy „Senioři píší Wikipedii“. Také s těmito kurzy knihovny teprve začínají; jejich specifikem je, že kromě zprostředkování nových kompetencí poskytují seniorům následně také možnost všeobecně užitečné činnosti a náplně volného času. Tvorba a korektury příspěvků ve Wikipedii jsou pro seniory zajímavou příležitostí k uplatnění celoživotních zkušeností i znalostí, jde o platformu, v níž mohou starší generace předávat své vědomosti generacím mladším. Informační zázemí knihovny je pro pořádání těchto kurzů velkou devizou.

Další relativní novinkou v nabídce některých knihoven jsou speciální jazykové kurzy pro seniory, které bývají přijímány s velmi pozitivní odezvou. Jedná se převážně o angličtinu. Lektoři v kurzech používají pomalejší tempo výkladu, delší procvičování, pracují s vybavováním a dalšími metodami vhodnými pro seniorský věk. Potenciál těchto kurzů není dosud v knihovnách plně využit.

Kurzy tzv. občanského vzdělávání (ekonomická gramotnost, péče o zdraví (zdravá výživa, aktivní odpočinek...), bezpečnostní problematika, „šmejdi“ ad.) se v nabídce objevují stále častěji, byť dosud ne dostatečně. Lektoři jsou např. místní zdravotníci, ekonomové z praxe, zástupci záchranného systému, policisté. Spolupráce s Policií ČR, která obvykle v regionu disponuje pověřenou osobou, provádějící bezplatně školení prevence kriminality a sebeobrany, bývá velmi dobrá, ať už jde o kurzy jednorázové,

nebo např. tzv. Seniorskou akademií (kurzy celoživotního vzdělávání pořádané obecní nebo místní policií).

Logickou součástí nabídky knihoven bývají dále kurzy tvůrčího psaní (obvykle však ne specificky pro seniory, spíše v podobě mezigeneračních kurzů) a kurzy výtvarné (kurzy malby a kresby, enkaustika (původně antická technika malování horkým voskem) aj.). I tyto kurzy bývají pořádané spíše pro vícegenerační cílové skupiny; někdy jsou navíc spojeny charitativním záměrem, což posiluje motivaci seniorů.

Je možné jmenovat příklady dalších témat knihovny nabízených kurzů, aniž si lze činit nárok na úplný výčet: pěstitelství, chovatelství, zahrádkaření, základy psychologie, ekologie, přírodní medicína a mnoho dalších.

3.1.4 Kluby aktivního stárnutí (KLAS)

Další z neformálních platform, které vedle vzdělávací funkce nabízejí i funkci relaxační, rekreativní, společenskou, jsou kluby aktivního stárnutí. Podle Šeráka (2009, s. 199) se kluby aktivního stárnutí „většinou vyznačují méně formálními a trvalejšími vztahy frekventantů, větším důrazem na rozvoj osobních zájmů a na saturaci sociálních služeb“. První zmínky o klubech se objevily v roce 1978 v Praze, kdy byl jejich hlavním organizátorem Československý červený kříž. Knihovny tyto kluby začaly oficiálně organizovat po roce 1989. Senioři se do nich obvykle nemusí přihlašovat, povinná není pravidelná docházka; členové navštěvují jednotlivá setkání se svými vrstevníky podle zájmu. Setkání bývají doplněna vzdělávacím a/nebo společenským programem. Kluby mohou být univerzální, nebo zájmově zaměřené (např. problematika regionu či místa, historie, místopis, příroda, osobnosti, kultura); vedle vzdělávání (přednášky, besedy) mohou být součástí programu např. komentované vycházky do okolí, cyklistické či autokarové výlety, pozorování přírody, pořizování dokumentace (fotografie, zápisky, kresby, jejich prezentace na webu knihovny, v tisku, při přednáškách nebo při propagaci obce atp.). V klubech mohou vznikat výrobky pro dobročinné účely, dárky pro rodinu a přátele apod. Vzdělávací funkce nebývá dominantní, přesto existují i kluby s výrazně převládajícím vzdělávacím určením.

3.1.5 Trénování paměti

Do vzdělávacích aktivit, jež jsou v knihovnách směřovány především k seniorům, je třeba zahrnout také tzv. trénování paměti. Jde o aktivizační programy, které mají základ ve zpracovávání dat a informací ze všech oblastí lidského života. Tyto kurzy či setkání bývají dlouhodobější, takže vedle vzdělávání a nácviku mají i jednoznačně společenskou roli (navazování kontaktů, možnost komunikace, posilování sebevědomí apod.). Seniori se zde dozvídají, jak si lépe věci zapamatovat, soustředit se na všední úkoly, zvládat mimořádné události s minimem chyb ze stresu, trénují verbální logiku a posilují schopnost vyjadřovat se, chápat mluvené i čtené slovo, umět ho reprodukovat; procvičí koordinaci pohybu celého těla i jemnou motoriku.

Personální zajištění kurzů Trénování paměti v knihovnách realizuje knihovník/knihovnice, který/á absolvuje minimálně základní kurz třístupňového systému vzdělávání s výstupem „*Certifikovaný trenér paměti I., který organizuje Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging v Praze (dále ČSTPMJ). Kurz se koná jednou ročně, zpravidla v lednu. Bližší informace lze získat na www.trenovanipameti.cz pod odkazem „Semináře pro profesionály“.* Tento vzdělávací program získal akreditaci MPSV č.2009/716-PC/SP, název: *Certifikovaný trenér paměti – Aktivizační pracovník v sociálních službách. Akreditace byla obnovena pod č.2012/0268-PC/SP/PP.*“ ČSTPMJ je pověřena vydáváním osvědčení o absolvování tohoto vzdělávací programu s celostátní platností. Od roku 2009 zavedla ČSTPMJ vnitřní kreditní systém kontinuálního vzdělávání s cílem motivovat členy i jejich zaměstnavatele ke zvyšování odborné kvalifikace trenérů paměti. V roce 2011 byla při SKIP ČR ustanovena sekce Knihovníci – trenéři paměti. V současné době má tato sekce 50 členů a spolupracuje také se slovenskými trenéry paměti. Informace o činnosti sekce, vizitky trenérů paměti a informace pro knihovny lze nalézt na internetových stránkách <http://skip-treneri-pameti.webnode.cz/>.

3.1.6 Další aktivity knihoven pro seniory

Pro úplnost je třeba říci, že knihovny nabízejí seniorům mnoho dalších volnočasových aktivit, jimiž napomáhají posílit pocit sounáležitosti, opory, jistoty, setkávání s vrstevníky, navazovat nová přátelství a bránit tak pocitu osamělosti a sociálního vyloučení. Jsou to např. kulturní, poznávací a společenské akce (besedy, divadelní představení, literární pořady, recitační soutěže, koncerty, výstavy, turnaje v deskových

hrách, soutěže, turistika, výlety, zájezdy, společenské večery, podporují vlastní tvořivost v různých uměleckých souborech a kroužcích seniorů). V některých knihovnách jsou ze seniorů ustaveny poradní a organizační, resp. tvůrčí orgány knihovny, které pomáhají koncipovat a realizovat programy pro své vrstevníky, ale i pro jiné generace (předčítání dětem v knihovně o mateřských školách, výuka výtvarných a rukodělných technik pro mladé publikum aj.). Členové těchto týmů se zapojují i do celostátních aktivit, ale také do aktivit týkajících se lokální historie apod. V některých knihovnách nezapomínají ani na skupiny seniorů, kteří do knihoven sami přijít nemohou, protože jsou z různých důvodů částečně nebo zcela imobilní, a vycházejí za nimi do pečovatelských domů, stacionářů, nemocnic apod. (předčítání, besedy, přednášky, projekty vzdělávání, aktivizace a integrace).

V zatím nemnoha knihovnách začínají rovněž s uplatňováním reminiscenčních technik, které samozřejmě primárně pomáhají v terapeutické rovině. Janečková a Vacková (2010, s. 21) uvádějí podle Woodse: „*Reminiscenci definuje jako hlasité nebo tiché (skryté, vnitřní) vybavování událostí ze života člověka, které se uskutečňuje buď o samotě, nebo spolu s jinou osobou nebo skupinou lidí.*“ V knihovnách jde spíše relaxační úroveň a o další formu aktivizace seniorů.

Poslední zmínku věnujme programům knihoven spojeným s fyzickou relaxací a sportem vhodným pro seniory (turistika, tanec, vycházky, cyklovýlety, posilovací a další cvičení...) a mnoha variantám mezigeneračního učení. Také tyto formy mezigeneračního dialogu a vzájemné integrace by si zasloužily samostatnou studii.

3.2 Vzdělávací aktivity pořádané knihovnami ve spolupráci s vysokými školami

Knihovny jako centra vzdělávání seniorů nabízejí také aktivity v těsné spolupráci s vysokými školami. Mezi ně patří především Univerzity třetího věku (U3V) a Virtuální univerzita třetího věku (VU3V).

3.2.1 Univerzita třetího věku (U3V)

Univerzity třetího věku nabízejí většinou knihovny vědecké, krajské a větší městské, především proto, že hlavní podmínkou je spolupráce knihovny s univerzitou či vysokou školou.

Přestože toto vzdělávání nezakládá nárok na vysokoškolský titul, je velmi kvalitní součástí celoživotní edukace. Haškovcová (2012, s. 167) uvádí hlavní význam U3V v životě seniora takto: „*U3V jsou systémem celoživotního vzdělávání, jejichž smyslem je nabídnout seniorům druhý životní program (když ten první, pracovní, už skončil), aktivovat je a nepřipustit sociální vyloučení.*“ Toto vzdělávání je tedy zaměřeno na osobní rozvoj, nikoli na další profesní přípravu.

V roce 1973 založil profesor Pierre Vellas na Fakultě práv a ekonomie Univerzity sociálních věd ve francouzském Toulouse první Akademii třetího věku. Stal se tak nejen zakladatelem U3V, ale následně také Asociace univerzit třetího věku (The Association of Universities of the Third Age (AUITA) v roce 1975. Prof. Vellas viděl úlohy seniorského vzdělávání „*především v kontinuálním vzdělávání jako příspěvku ke zlepšení veřejného zdraví, dále v průběžné výchově a vzdělávání těch, kteří jsou činní v různých oblastech zdravotnictví, sociálních služeb a kteří se profesionálně zabývají seniory. Další úlohu spatřoval ve výzkumu zdravotní, hospodářské, právní, psychologické a sociální problematiky seniorů*“. (Adamec, Krystof, Šolc, 2011, s. 12)

Jako první vznikla U3V v tehdejší Československé socialistické republice v roce 1986 na Univerzitě Palackého v Olomouci, následovala pak Univerzita Karlova v Praze a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Na zmiňované U3V v Olomouci „*přednášející byli z řad pedagogů univerzity, garantem celé akce byl Československý červený kříž. V roce 1991 se pak zřizovatelem stala samotná olomoucká univerzita z iniciativy profesora Josefa Jařaba.*“ (Novotná, 2014, s. 17). V současné době jsou U3V provozovány na více než 21 univerzitách a vysokých školách. Ty se pak stávají také garanty a partnery U3V v knihovnách.

V roce 1993 vniklo v České republice občanské sdružení institucí Asociace univerzit třetího věku (AU3V). Ustavující shromáždění se konalo 9. června 1993 za přítomnosti 36 zástupců vysokých škol a fakult. Asociace univerzit třetího věku, z. s., je sdružení institucí, které nabízejí a provozují vzdělávací aktivity na úrovni vysokoškolského vzdělávání, určené občanům České republiky v důchodovém věku. Tato asociace nejen informuje své členy o dalších aktivitách, ale zároveň zajišťuje mezinárodní spolupráci s Asociací U3V (AUITA) a také s EFOS (European Federation of Older Students), a to již od roku 1993.

Spolupráce s univerzitami a vysokými školami knihovnám zaručuje vysoce kvalitní nabídku lektorů a přednášejících. Špatenková a Smékalová (2015, s. 91) uvádějí, že *nejčastější formou výuky U3V jsou přednášky, semináře a laboratorní/teoretické cvičení*. V knihovnách jsou z důvodu technického, materiálního, personálního a prostorového většinou připravovány pouze přednášky. Právě z důvodu malých kapacit prostoru jsou tyto přednášky zejména v menších knihovnách pořádány často mimo budovu knihovny (např. U3V při Městské knihovně v Litomyšli).

Studenty U3V se v knihovnách mohou stát většinou osoby starší 50 let. Délka studia je většinou 3 roky, tedy 6 semestrů, a je zakončena slavnostním předáním certifikátu o studiu při příležitosti promoce. Cena se pohybuje mezi 300 – 500 Kč za semestr. Většina knihoven pak financuje provoz univerzity z jiných zdrojů, nejčastěji za podpory zřizovatele knihovny.

3.2.2 Virtuální univerzita třetího věku (VU3V)

Virtuální univerzitu třetího věku organizuje od roku 2007 Provozně ekonomická fakulta České zemědělské univerzity v Praze (PEF ČZU). *„Cílem Virtuální U3V je umožnit všem posluchačům v rámci České republiky zájmové vysokoškolské studium U3V bez ohledu na vzdálenost od sídel vysokých škol a univerzit, ve kterých probíhá prezenční seniorské vzdělávání, jehož se z různých důvodů (vzdálenost, zdravotní a časové důvody, finanční náročnost na dopravu apod.) nemohou zúčastňovat. V souladu se vzděláváním též vytvořit prostředí pro sociální kontakt posluchačů v daných lokalitách.“* (<https://e-senior.czu.cz>).

Místo, kde se výuka odehrává, se nazývá Konzultační středisko. Konzultačních středisek VU3V při veřejných knihovnách jsou v ČR desítky a jejich počet stále roste. Středisko vede a o jeho chod se stará tutor, který je k tomu proškolen. Hlavní podmínkou při organizaci VU3V je kvalitní technické vybavení (dataprojektor, promítací plocha, ozvučení) a především připojení na internet. Studenti pak společně sledují videopřednášky, k nimž mají k dispozici také tištěné materiály. *„Virtuální U3V využívá softwaru Moodle, což je systém sloužící jako podpora prezenční, ale především distanční výuky prostřednictvím on-line kurzů, je tedy přístupný v rámci internetové stránky věnující se VU3V. Tento software umožňuje po zadání přihlašovacího jména a hesla, které získá posluchač VU3V při registraci, shlédnutí videopřednášky,*

komunikaci s lektorem, tak se spolužáky daného regionálního konzultačního střediska.“ (Adamec, Kryštof, Šolc, 2014, s. 115).

Studentem VU3V se může stát občan České republiky, který je v důchodovém věku s nárokem na pobírání starobního důchodu a také občan pobírající invalidní důchod. Každý kurz se skládá ze šesti přednášek; po každé přednášce student vyplní elektronicky test a na závěr kurzu test závěrečný. V současné době nabízí VU3V 32 kurzů, například: Barokní architektura v Čechách, České dějiny a jejich souvislosti, Dějiny oděvní kultury, Etika jako východisko z krize společnosti, Genealogie. Hledáme své předky, Astronomie, Klenoty barokního sochařství v českých zemích ad. Přednášky se v knihovnách většinou konají jednou za 14 dní. Po absolvování 6 kurzů (6 semestrů) a závěrečného testu následuje slavnostní promoce a předání osvědčení o absolvování VU3V.

Výhodou VU3V je, že jejími konzultačními středisky se mohou stát i malé neprofesionální knihovny. Dá se totiž říci, že jedinou vážnou bariérou pro vznik konzultačního střediska je nedostatečné technické vybavení pracoviště, resp. absence počítače či promítací techniky. A tato bariéra se veřejných knihoven dnes již téměř netýká. Praxe dokazuje, že i tzv. „neprofesionální“ knihovny, tj. knihovny vedené dobrovolným pracovníkem, jsou schopny tuto formu vzdělávání úspěšně realizovat, pokud se pro to rozhodnou.

V předchozích řádcích je stručně popsána současná situace v oblasti edukace seniorů ve veřejných knihovnách v ČR. Vzhledem k četnosti a rozmanitosti uvedených aktivit, ačkoli jistě nejde o výčet úplný, lze předpokládat jednak velký a stále rostoucí zájem knihoven o poskytování těchto služeb (vzdělávací aktivity pro seniory), dále většinou vhodné podmínky k této činnosti i zájem seniorů o účast na aktivitách. Potenciál tedy knihovny nepochybně mají. Mimo to i jejich metodická centra, profesní sdružení a další důležité subjekty knihovny metodicky podporují, např. vzděláváním zaměstnanců knihoven, dokonce i standardizací služeb. Důležitou roli sehrává standard *„Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům“*. Vzhledem k tomu, že jde o základní metodický dokument k práci knihoven se seniory, který nejen definuje požadavky na práci knihoven s touto skupinou klientů, ale také přináší návody a rady k efektivní práci v této oblasti, věnuji se mu detailněji v následující kapitole.

4 Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům

V roce 2016 vydala Národní knihovna České republiky s podporou Ministerstva kultury České republiky publikaci pod názvem „*Rovný přístup. Knihovna přátelská seniorům*“. Publikace je metodickým návodem knihovnám pro práci se seniory a zároveň nastavuje parametry služeb, které by knihovna, jež chce být „přátelská k seniorům“, měla plnit. Publikaci zpracovala odborná sekce Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR (dále jen SKIP) s názvem „60+“ a spolupracovali na ní a lektorovali ji odborníci z oboru andragogiky, geragogiky a sociální práce.

Publikace navazuje na metodickou příručku pro práci knihoven s uživateli s postižením „*Rovný přístup. Knihovna přátelská seniorům*“, kterou zpracovala Sekce služeb osobám se specifickými potřebami SKIP. Cílem je navrhnout vhodné postupy a zároveň stanovit kritéria, která by měla knihovna splňovat v práci s uživateli se specifickými potřebami, mezi něž patří např. také senioři. Při práci se seniory v knihovnách se můžeme setkat s následujícími poruchami, jimž se věnují subdisciplíny speciální pedagogiky:

1. poruchy a vady sluchu – surdopedie
2. zrakové postižení – tyflopédie
3. tělesné postižení a omezení pohybu – somatopedie
4. vrozené a získané mentální postižení – psychopedie
5. poruchy chování – etopedie

(srov. Mrázová, 2017, s. 7-8)

Nejméně často se v knihovnách při práci a vzdělávání seniorů setkáváme s poruchami chování a s mentálním postižením.

Jedním ze základních požadavků v obou uvedených standardech je, aby v knihovně byl proškolen personál v oblasti speciální pedagogiky, resp. ze speciálně pedagogické andragogiky. Speciálně pedagogická andragogika je mladá disciplína, která se stala dalším oborem speciální pedagogiky. Znalosti a metody v rámci speciální pedagogiky jsou důležité při komunikaci se seniory (srov. Haškovcová, 2012, s. 156).

Knihovny mají na základě prověření a zhodnocení různých parametrů možnost získat certifikát „Handicap Friendly“. Do budoucna se uvažuje rovněž o možnosti udělování certifikátu „Knihovna přátelská k seniorům“.

Pro úplnost dodejme, že v roce 2018 vyšla třetí publikace v řadě s názvem „Rovný přístup. Knihovny a skupiny ohrožené sociálním vyloučením.“ Jedná se o metodickou příručku pro práci knihoven se sociálně vyloučenými a sociálním vyloučeným ohroženými skupinami uživatelů. Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách v § 3 odstavci b) o „osobách v nepříznivé sociální situaci“ vymezuje mimo jiné tuto situaci jako oslabení nebo ztrátu schopnosti z důvodu věku. I tato publikace se tedy týká seniorů. Podle českého statistického úřadu tvoří senioři – osoby handicapované z důvodu věku nad 65 let – cca 20% celkové populace.

Všechny publikace na sebe navazují a doplňují se, všechny mají mimo jiné za cíl zvýšení informovanosti managementu i personálu knihoven v oblasti práce s osobami se specifickými potřebami a zlepšení služeb pro ně. Podívejme se nyní na publikaci „Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům“ ve vztahu k potenciálním bariérám, jež mohou mít ve využívání knihoven jako vzdělávacích center senioři. Pro jednodušší a přehlednější představu postupujme podle jednotlivých oblastí, resp. požadavků standardu. V práci dále pro zjednodušení označujeme publikaci jako Standard.

4.1 Standardy knihovny přátelské k seniorům

Publikace „Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům“ se skládá z 8 kapitol věnovaných základním parametrům práce se seniory a samostatné kapitoly věnované dobrovolnictví seniorů a pro seniory v knihovnách. Každá kapitola obsahuje definici standardu, metodiku k jeho plnění, příklady dobré praxe a citaci přímé reakce seniorů na uplatnění konkrétního parametru. Dále publikace obsahuje seznam doporučených zdrojů.

Kapitoly:

1. Obecné požadavky
2. Personál
3. Fond a služby
4. Technické a materiální podmínky
5. Webové stránky knihoven
6. Spolupráce a propagace
7. Akce
8. Integrovaní aktivity

Doplňující kapitola: Dobrovolnictví (dobrovolnictví seniorů, dobrovolníci pro seniory)

4.1.1 Obecné požadavky

Knihovna vytváří podmínky pro rovný přístup ke službám a informacím

Knihovny by měly již při tvorbě knihovního řádu a různých strategických dokumentů respektovat potřeby osob se specifickými potřebami, a tedy také seniorů. Knihovní řád a všechny podstatné strategické dokumenty knihovny by měly být dostupné v podobě tištěné, elektronické a zároveň přístupné prostřednictvím webového rozhraní. Tyto dokumenty by měly být pravidelně revidovány s ohledem na aktuální změny v legislativě. „*V rozpočtu knihovny by měly být zahrnuty výdaje na nákup speciálního fondu nebo vybavení pro osoby se specifickými potřebami, na opatření umožňující přístup těchto osob do knihovny, na akce pořádané knihovnou apod.*“ (Rovný přístup. Standard Handicap Friedly, 2014, s. 14). Knihovny by tak měly vytvářet seniorům i všem dalším skupinám se specifickými potřebami rovný přístup ke službám a informacím.

Tento požadavek reaguje na potenciální bariéry informační (nedostatečné či nevhodné informovanosti, resp. nedostupnosti informací) tím, že veškeré základní informace musí zakotvit do základních dokumentů, jež jsou zveřejněny na webu, případně je dostává uživatel k nahlédnutí v knihovně.

Registrace do knihovny je poskytována seniorům za zvýhodněnou cenu.

Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) oprávnil provozovatele knihoven požadovat úhradu administrativního úkonu.

Knihovny by podle doporučení Standardu měly vzhledem k materiálnímu znevýhodnění nabízet trvale snížený registrační poplatek vedle osob s handicapem a dalších sociálně znevýhodněných skupin i seniorům. Nejčastěji bývá (poměrně rozmanitě) snížen registrační poplatek pro seniory nad 65 let, v některých knihovnách je pro seniory nad 70 let registrace bezplatná. Některé knihovny však tyto slevy pro seniory neposkytují.

Kromě zlevněného registračního poplatku uvádí standardy i možnosti snížení cen některých zpoplatněných knihovnických a informačních služeb, kulturních a vzdělávacích programů apod.

Všechny tyto požadavky reagují na potenciální bariéru finanční. Veškeré zpoplatněné služby knihoven seniorům by jim měly být poskytovány s výraznou slevou.

4.1.2 Personál

„Všichni pracovníci ve službách uživatelům mají znalosti projevů a důsledků stárnutí a stáří a dovednosti nezbytné pro poskytování služeb uživatelům – seniorům. Kvalifikace pracovníků v této oblasti je průběžně zvyšována.“

Nejvíce se seniory pracují a setkávají se pracovníci ve službách, metodici, vedoucí pracovníci a pracovníci, kteří se věnují dalšímu vzdělávání seniorů, případně kulturním a relaxačním akcím pro ně. Většinou jsou to organizátoři U3V, tutoři VU3V, trenéři paměti, organizátoři klubů seniorů, akademie třetího věku apod. Všichni, kdo přicházejí se seniory do pracovního kontaktu, by měli podle Standardu absolvovat minimálně školení v rozsahu 4 hodin. Takové školení umožňuje např. sekce 60+ SKIP ve spolupráci s odborníky z oblasti andragogiky či gerontagogiky, případně se specializovanými institucemi. Knihovny si je však mohou zajistit i ve spolupráci s dalšími partnery v místě či regionu. SKIP také spolupracuje s profesními sdruženími vzdělavatelů dospělých; od roku 2015 je členem Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR (AIVD). Všichni členové SKIP, tj. také členové institucionální, tedy zaměstnanci knihovny, tak mají možnost účastnit se vzdělávacích aktivit AIVD s výraznou slevou.

Tento požadavek částečně redukuje rozsah potenciálních situačních, andragogických a organizačních bariér. Odpovídající kvalifikace zaměstnanců by měla vést k eliminaci obsahových, formálních i organizačních chyb a nedostatků ve vzdělávacích aktivitách knihoven a měla by vést i k řešení některých problémů, které vyžadují hlubší vědomosti o problematice.

V závislosti na velikosti populace je v knihovně zaměstnán pracovník specialista na služby a komunikaci s klienty seniory.

Tento požadavek Standardu se týká pouze větších knihoven, resp. knihoven ve větších aglomeracích, a knihoven, které vykonávají některé z regionálních funkcí, tj. mají

metodické či vzdělávací povinnosti směrem k menším (tzv. obsluhovaným) knihovnám v regionu. Je zřejmé, že v knihovnách měst nad 20 000 obyvatel a zvláště v knihovnách pověřených výkonem regionálních funkcí a plnicích funkcí centra vzdělávání seniorů, by měl být na pozici metodika specialista, garantující oblast vzdělávání dospělých. Jeho úkolem je zabývat se tvorbou vzdělávacích programů pro dospělé, event. pro seniory, s hlubší specializací v oblasti andragogiky, gerontagogiky apod. Za ideální lze považovat formální vzdělání v oblasti andragogické či gerontagogické.

Od roku 1990 dochází k profesionalizaci andragogické práce a vznikají nové studijní obory. Příslušní pracovníci mají tedy řadu možností si toto vzdělání doplnit. V některých (nemnohých) knihovnách takoví pracovníci jsou. Obecně je to však spíš výjimečná situace. Platí sice, že počet vysokoškolsky vzdělaných pracovníků v knihovnách roste, přesto jde v tomto směru o situaci neuspokojivou.

Díky spolupráci s dalšími institucemi a asociacemi mají však knihovníci možnost účastnit se celé řady odborných školení, kurzů a seminářů, a postupně si tak andragogické, resp. gerontagogické vzdělání doplňovat a zvyšovat cestou neformální a samozřejmě informální edukace.

Profil andragoga v užším pojetí můžeme chápat jako odborníka ve vzdělávání. V širším pojetí pak jako odborníka s důležitými andragogickými kompetencemi: „*Znalosti, schopnosti a dovednosti nezbytné pro zdárné uplatnění se v andragogických rolích a andragogické profesi, například jako vzdělavatel a učitel dospělých, lektor, tutor, metodik, trenér, vychovatel, kouč, mentor a manažer vzdělávání.*“ (Průcha, Veteška, 2014, s. 35).

Dvořáková zdůrazňuje flexibilitu andragoga a jeho schopnost vystupovat v různých oblastech.

1. *Manažer vzdělávání zabývající se řízením vzdělávacích aktivit,*
2. *Metodik vzdělávání zabývající se tvorbou vzdělávacích programů,*
3. *Vzdělavatel realizující edukační aktivity,*
4. *Poradce realizující aktivity v oblasti sociálně psychologické intervence,*
5. *Vědecký / akademický pracovník.* (Dvořáková, Šerák, 2016, s. 87).

Lze souhlasit s Petřkovou a Čornaničovou (2004, s. 204), že „*edukační aktivity pro seniory v knihovnách jsou realizovány především poradci a animátory, vzdělavateli. Vzdělavatel většinou plní roli motivátora, facilitátora a poradce*“. Pracovník knihovny obvykle vystupuje v roli 1, 2, event. 3 dle Dvořákové a Šeráka.

Doplňme, že velmi důležité jsou pro vzdělavatele seniorů osobnostní a psychologicko-didaktické kompetence. Senioři oceňují vstřícný a korektní přístup, otevřenost a partnerský vztah.

Tento požadavek Standardu částečně redukuje rozsah potenciálních situačních, andragogických a organizačních bariér. Viz výše.

Za zmínku stojí, že Standard také doporučuje všem pracovníkům knihoven pracujícím se seniory, aby se řídili tímto Desaterem komunikace se seniory v knihovnách:

1. *Respektovat vždy osobnost seniora a cílevědomě chránit jeho důstojnost.*
2. *Věnovat klientovi dostatečnou pozornost a čas, při jednání vždy udržovat oční kontakt.*
3. *Taktně ověřit možné komunikační bariéry (zrak, sluch apod).*
4. *Vnímat překážky v okolí (například hluk), snažit se je eliminovat, nebo vybrat jiný komunikační prostor.*
5. *V případě potřeby mluvit pomalu, zřetelně, respektovat zpomalení komunikace.*
6. *Ověřit si, zda klient porozuměl, resp. čemu porozuměl, v případě potřeby zopakovat.*
7. *Jednat podle pravidel slušného společenského chování (a to i v případě, že klient tato pravidla nedodržuje).*
8. *Jednat vždy s velkou mírou empatie, trpělivosti a respektu.*
9. *Pomoc vždy nabídnout a nikdy nevnucovat.*
10. *Důsledně se vyhýbat zdětinšťování.*

(Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům, 2016, s. 20).

4.1.3 Fond a služby

Knihovna využívá všech prostředků vzdálené komunikace, nabízí dálkové služby.

Společnost 21. století je označována za společnost znalostí – knowledge society. ICT ovlivňují každého z nás. V dnešní době je jejich dobré ovládání zásadní podmínkou

začlenění do společnosti. To se týká i seniorů; ti současní často ovládají počítače, notebooky, tablety a chytré mobilní telefony (smartphony).

„Současná generace seniorů je poslední generací gramotné kultury a první generací, která mění kvalitu svého stáří a životního stylu pomocí počítače, internetu a mobilu. Tato generace byla součástí mezigenerační propasti, která byla nejen propastí mezi generacemi, ale také propastí mezi věkem gramotné kultury a kyberkultury. Tato generace také tuto propast překonávala. Ze současných seniorů ve věku šedesát až sedmdesát let jich již 40 % využívá počítač a internet. Současná generace seniorů je mimořádná tím, že v sobě již slučuje aktivity gramotné kultury i kyberkultury“ (Sak, Kolesárová, 2012, s. 164-165). Knihovny v současné době mohou využívat všech prostředků vzdálené komunikace s tím, že stále více v pozadí zůstávají služby poštovní. Zároveň nabízejí proškolení svých uživatelů, tedy i seniorů, k využívání dálkových služeb a informují je o možných způsobech komunikace. Výuka seniorů při práci s ITC má ovšem svá specifika.

1. *„Motivovat seniory k tomu, aby se zajímali o způsob využívání a možnosti uplatnění různých komunikačních systémů,*
2. *vysvětlovat jim význam nových technologií a jejich přínos pro kvalitu života v seniorském věku,*
3. *pomáhat seniorům překonávat bariéry vůči novým informačním technologiím, odstranit jejich strach,*
4. *podporovat je v tom, aby se naučili, jak s novými komunikačními technologiemi zacházet, jak je užívat,*
5. *umožnit jim tyto nové dovednosti udržovat a posilovat“.*

(Petřková, Čornaničová, 2004, s. 90)

Knihovna poskytuje službu doručování výpůjček do domu.

V současné době tuto službu poskytuje řada knihoven podle svých možností a podmínek, nelze však říci, že je to pravidlem. Obvykle knihovna poskytuje donáškovou službu svým registrovaným uživatelům minimálně jednou za měsíc. Poskytuje ji i klientům sociálních služeb, domovů pro seniory a jiných zařízeních. Výběr dokumentů provádí personál knihovny dle požadavků uživatelů, nebo uživatelé sami pomocí on-line katalogu a služeb.

Tyto požadavky Standardu částečně redukuje nebo dokonce zamezují situačním bariérám především v dosažitelnosti studijních informačních zdrojů (vzdálenost od místa vzdělávání, problémy s mobilitou apod.).

Doporučena je také zvýhodněná roční registrace (viz výše), možnost delší výpůjční lhůty či většího počtu knihovních jednotek k výpůjčce apod. *„Knihovna by měla průběžně mapovat složení populace v obci/městě – věkové, sociální, profesní, národnostní rozvrstvení. Knihovníci ve službách by se měli zajímat o koníčky, záliby, čtenářské zájmy, možnosti a schopnosti uživatelů – to vše s cílem neustálého přizpůsobování služeb a složení fondu“* (Rovný přístup. Knihovna přátelská seniorům, 2016, s. 24).

Požadavky kompenzují bariéry finanční, psychologické (např. nutnost delší doby studia) i situační (netřeba chodit do knihovny tak často).

4.1.4 Technické a materiální podmínky

Knihovna vytváří vhodné fyzické a technické podmínky a opatření umožňující samostatný pohyb a pobyt uživatelům – seniorům. Zajišťuje pravidelné kontroly funkčnosti speciálních opatření a vybavení.

Úpravou prostoru pro osoby se sníženou schopností pohybu a orientace řeší Vyhláška č.398/2009 Sb. O obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb. Moderní knihovny stavěné po roce 2009 obvykle splňují všechny fyzické i technické podmínky. Horší je však situace dříve postavených knihoven. Knihovnický institut NK ČR ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou (MZK) a Národním informačním a poradenským střediskem pro kulturu (NIPOS) provedl v roce 2016 průzkum prostorového a technického vybavení knihoven. Tohoto průzkumu se zúčastnilo 2 027 veřejných knihoven různých velikostí. Z výsledků tohoto průzkumu vyplývá, že:

- *„52 % knihoven nemá bezbariérový vstup do budovy, nejhůře jsou na tom knihovny v nejmenších obcích do 1 000 obyvatel (61 %).*
- *42 % knihoven nemá zajištěn bezbariérový přístup po všech prostorách knihovny, nejhůře jsou na tom knihovny v nejmenších obcích do 1 000 obyvatel a knihovny v městech 20 001 až 40 000 obyvatel (49 %).*

- 50 % knihoven nemá k dispozici parkovací místa a pouze 12 % knihoven má zvlášť rezervovaná parkovací místa pro osoby s postižením.
- Pouze 5 % knihoven je vybaveno orientačním systémem pro zrakově postižené. Jedná se především o knihovny v krajských a největších městech“
(Richter, Pillerová, 2016).

Všeobecné podmínky pro vzdělávání seniorů rozděluje Špatenková podle Obsta na vnitřní a vnější. (srov. Špatenková, 2015, s. 75).

Jedním ze základních požadavků na prostředí při edukaci seniorů je bezbariérový přístup do knihovny, dále parkovací místa k dispozici, ale také přístup do všech prostor, např. do učeben, na toalety atd. Důležitý je také pohodlný nábytek a jeho uspořádání, dobré osvětlení a větrání.

Knihovny jako centra vzdělávání pro seniory jsou místem setkávání a sociálních kontaktů. Neměly by tedy chybět relaxační prostory, kde se senioři mohou neformálně setkávat, čímž se uvolní emociální atmosféra. „*Prostředí, ve kterém se vzdělávací proces realizuje, je jedním z nejdůležitějších objektivních činitelů edukace seniorů. Určité pohodlí, vstřícné a vůči seniorům přátelské prostředí velmi ovlivňuje ochotu zapojit se do vzdělávacího procesu a setrvat v něm.*“ (Špatenková, 2015, s. 75).

4.1.5 Webové stránky

Webové stránky splňují pravidla přístupnosti pro seniory.

Webové stránky mají splňovat pravidla podle metodiky WCA 2.0. Tato metodika a pokyny obsahují řadu doporučení pro zpřístupnění obsahu webových stránek všem uživatelům, především těm se zdravotním postižením, včetně slepoty a slabého vidění, hluchoty a ztráty sluchu, poruch učení, kognitivních omezení, omezeného pohybu, poruchy řeči, fotosenzitivity a jejich kombinací.

Standard doporučuje podle Redisch a Chisnel (2004) rozdělit tvorbu webu do 4 skupin:

1. *Interakční design – jiné odlišení odkazů, poskytování informací přes více sensorických kanálů.*
2. *Informační architektura – dostatečně jasné popisy a používání mělkého a hlubokého uspořádání odkazů.*

3. *Vizuální design – používání větších typů písmen s vhodným barevným schématem a omezení irelevantních odkazů a reklam.*
4. *Informační design – jasný obsah, přesné návody a postupy krok za krokem. Především by neměly chybět odkazy na informační zdroje, tematické a zájmové weby, speciální knihovny a organizace. (Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům, 2016, s. 30).*

Webové stránky mají obsahovat důležité informace a již na hlavní stránce by měl být odkaz na informace pro seniory a formulář na odeslání zprávy či dotazu knihovně.

Požadavek Standardu směřuje k minimalizaci, resp. odstranění bariér informačních a kompenzaci či zmírnění specifických potřeb smyslových handicapů.

4.1.6 Spolupráce a propagace

Knihovna spolupracuje s organizacemi zastřešujícími a sdružujícími seniory, především v dané lokalitě.

Knihovna jako vzdělávací centrum pro seniory by logicky měla spolupracovat s dalšími institucemi, které se zabývají celoživotním vzděláváním. Jsou to v první řadě univerzity a vysoké školy, které garantují určité formy vzdělávání seniorů v knihovnách, jako je například VU3V, U3V a A3V, ale samozřejmě také školy střední a další vzdělávací instituce a organizace.

Velmi důležitá je pro knihovny spolupráce s orgány veřejné správy a samosprávy v obci. Osvědčila se například spolupráce v rámci projektu Zdravé město. Tento komunitní projekt klade za cíl zvyšování kvality života ve městě, podporu zdraví, a to vše v souladu se strategickým plánováním. Probíhá za předpokladu zapojení veřejnosti. Žádoucí jsou ovšem i další partneři:

„Knihovna spolupracuje s organizacemi zřízenými k pomoci a podpoře seniorů. Jedná se zejména o domovy s pečovatelskou službou, domovy pro seniory, církevní a charitní zařízení, denní stacionáře, zájmové sdružení, kluby seniorů a spolky neziskového charakteru.“ (Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům, 2016, s. 32).

Vzájemná spolupráce a propojení knihoven, zejména z měst a obcí, je obecně jejich velmi důležitým charakteristickým znakem; knihovny tvoří funkční a dobře fungující síť. Na regionální úrovni pak spolupráce knihoven, které se věnují edukaci seniorů, přináší žádoucí metodickou pomoc menším knihovnám, např. metodické materiály,

organizační a lektorskou výpomoc, výměnu zkušeností či dokonce společné aktivity určené seniorům.

Knihovny úspěšně spolupracují také v rámci profesního sdružení (SKIP) a jeho odborných orgánů, především již zmíněné Sekce 60+, Sekce knihovníků trenérů paměti, Sekce služeb osobám se specifickými potřebami, Sekce vzdělávání či Sekce veřejných knihoven. Tato vzájemná kooperace je důležitá k plánování a přípravě aktivit, proškolení personálu, ale i jako zdroj inspirací a dobrých příkladů.

Ve spolupráci s těmito organizacemi zajišťuje knihovna vhodnou formou propagaci svých služeb seniorům.

Vhodná forma propagace služeb knihovny seniorům je mimořádně důležitá. Propagace zprostředkovává tok důvěryhodných informací způsobem výhodným pro obě zúčastněné strany. *Propagace služeb knihovny slouží k tomu, aby v určitém okruhu byly šířeny informace o existenci, činnosti a úrovni služeb knihovny a přímo či nepřímo bylo doporučováno jejich plnější a intenzivnější využívání. Každý druh a forma propagace musí být zaměřena vždy na určitou skupinu uživatelů služeb, nemůže však nahrazovat přímou individuální práci se čtenářem.* (Antlová, 2006, s. 36).

Knihovny nejčastěji propagují služby, fondy a akce určené seniorům přímo v knihovně, a to letáky, plakáty, informačními panely, bannery nebo také přímým kontaktem. Dalším způsobem propagace jsou webové stránky či využití sociálních sítí (Facebook knihovny apod.). Další možnost propagace poskytují informační portály obce, regionální televize a rozhlas, regionální či lokální tištěná média; neméně důležitá je nabídka služeb a akcí pro seniory v institucích a organizacích, které nabízejí služby seniorům.

„Propagační materiály musí mít knihovna k dispozici i v tištěné formě. Při tvorbě klasických tištěných materiálů musí dbát na potřeby seniorů: volit větší a snadno čitelné patkové písmo, uvádět přehledně důležité údaje, věnovat srozumitelnosti textu“ (Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům, 2016, s. 33).

Tento požadavek Standardu reaguje na potenciální bariéry informační (nedostatečná či nevhodná informovanost, resp. nedostupnost informací) ve snaze postihnout všechny vhodné alternativy prezentace a propagace služeb, jež by mohly pomoci různým skupinám seniorů.

4.1.7 Akce

Knihovna pořádá aktivizační programy pro seniory, především vzdělávací aktivity. Minimálním požadavkem je Virtuální univerzita 3. věku.

Vzdělávací aktivity pro seniory v knihovnách jsou podrobněji popsány v kapitole Knihovny jako vzdělávací centra. Její obsah nevztahujeme ke konkrétním bariérám, ale k vlastní podstatě tématu, tedy k roli knihoven jako vzdělávacích center pro seniory.

4.1.8 Integrační aktivity

Knihovna pořádá cílené integrační/mezigenerační aktivity.

Andragogický slovník uvádí, že mezigenerační učení (angl. cross-generational learning) je „*učení jak záměrné, tak nezáměrné, vědomé i nevědomé, neformální i formální. Objevuje se ve všech situacích, v nichž dochází k interakci mezi generačně odlišnými jedinci*“ (Průcha, Veteška, 2014, s. 183). Knihovna přátelská k seniorům by tedy měla nabízet svým uživatelům i návštěvníkům mezigenerační aktivity a učení. Tento způsob učení se stává žádoucí formou mezigeneračního dialogu a knihovny se mu začínají postupně více věnovat. K realizovaným aktivitám v knihovnách nejčastěji patří:

1. čtenářské aktivity, společná čtení a předčítání,
2. tvořivé a výtvarné aktivity,
3. literární aktivity,
4. besedy se spisovateli a zajímavými osobnostmi,
5. outdoorové a další pohybové aktivity.

(Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům, 2016, s. 63 - 66).

Požadavek může podpořit především odstraňování bariér psychologických, například posilováním sebevědomí, umožněním seberealizace, posílením schopnosti komunikace apod.

4.1.9 Dobrovolnictví (dobrovolnictví seniorů, dobrovolníci pro seniory)

Kapitola o dobrovolnictví je doplňkem publikace a nevztahuje se bezprostředně ke standardu dobré práce se seniory, přesto má zde své oprávněné místo. Rok 2011 vyhlásila Rada ministrů Evropské unie Evropským rokem dobrovolných činností na

podporu aktivního občanství. Publikace reflektuje a akceptuje tento faktor činnosti knihoven právě ve vazbě na seniory.

Legislativně je dobrovolnictví zakotveno ze Zákona č. 198/2002 Sb., Ježková (2016, s. 69) dobrovolníka definuje takto: „*Dobrovolník je člověk, který se ve svém volném čase a ze své svobodné vůle rozhodne věnovat energii, znalosti a zkušenosti potřebným lidem nebo veřejně prospěšným činnostem, a to bez nároku na finanční odměnu*“

Senioři jako dobrovolníci v knihovnách vstupují do rolí lektorů vzdělávacích programů, a to nejen pro seniory, ale často např. také pro děti či mládež. V některých knihovnách senioři dobrovolníci napomáhají organizovat a propagovat vzdělávací programy, zároveň se stávají také členy konzultačních a poradních dobrovolnických seniorských týmů v knihovně apod.

Bariérou dobrovolnické činnosti v knihovně může být pro seniory vedle zdravotních důvodů např. nedostatečná informovanost, nízké sebevědomí, případně strach ze selhání. Na odstraňování většiny těchto, ale i dalších bariér, je možné úspěšně pracovat.

Z jednotlivých bodů stručně popsaného Standardu je patrné, že velmi dobře reaguje na většinu potenciálních bariér na straně seniorů a usiluje svými doporučeními o jejich odstranění nebo alespoň maximální redukci. Samozřejmě také reaguje na podstatné potenciální bariéry organizační tým, že „kodifikuje“ parametry, jež vedou k jejich odstranění. Dodržování Standardu by tedy mělo vést knihovny k minimalizaci většiny bariér edukace na straně seniorů a relativně plnému odstranění bariér organizačních, andragogických a situačních na straně vzdělávací instituce. Otázkou ovšem je, zda a nakolik realita odpovídá standardu, zda jej knihovny znají, pracují s ním, dodržují jej, které bariéry se jim daří/podařilo odstranit. Na tyto otázky měl odpovědět provedený výzkum.

5 Empirická část

Kapitoly empirické (výzkumné) části pojednávají o vlastním šetření a navazují na teoretickou část práce.

Na počátku výzkumu jsem stanovila hlavní cíl výzkumu, následně jsem zvolila metodologii – zvolila jsem smíšený design výzkumu pro ucelenější pohled na problematiku odstraňování bariér ve vzdělávání seniorů v knihovnách. Smíšený design kombinuje kvantitativní a kvalitativní výzkum, konkrétně se jedná o kombinaci dotazníku a polostrukturovaných rozhovorů. Dalším krokem bylo vytvoření časového plánu a výběr zkoumaného vzorku respondentů pro oba designy výzkumu. Po realizaci obou metod výzkumného šetření jsem získaná data vyhodnotila a provedla jejich analýzu. Pro výslednou analýzu a odpovědi na výzkumné otázky jsem zvolila propojení výsledků šetření oběma výše zmíněnými metodami. Na základě výsledků analýzy jsem zpracovala doporučení k odstraňování jednotlivých typů bariér, se kterými se v knihovnách jako vzdělávacích centrech pro seniory setkáváme.

Některé otázky v dotazníku korespondují s otázkami v rozhovoru, proto jsou uváděny současně. Ostatní části polostrukturovaného rozhovoru jsou analyzovány ve výsledku šetření. Z odpovědí na dotazník, kde bylo možné porovnat dvě proměnné, jsem vytvořila srovnávací tabulku, uvedenou taktéž ve výsledku šetření. Tabulku jsem rozdělila podle počtu čtenářů knihoven na tři části.

5.1 Cíl výzkumné části

Cílem výzkumu bylo zjistit, které **bariéry brání knihovnám uvést do praxe standardy dobré práce se seniory dle příručky „Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům“**, a na základě tohoto zjištění navrhnout doporučení k jejich odstranění.

5.2 Výzkumné metody

Jako výzkumnou metodu **kvantitativního výzkumu** jsem zvolila dotazníkové šetření elektronickou formou. Dotazníkové šetření mi umožnilo sebrat data od relativně velkého počtu respondentů. Konkrétně jsem postupovala tak, že na základě metodické příručky pro práci knihoven se seniory „*Rovný přístup. Knihovna přátelská seniorům*“, jsem stanovila otázky, které cíleně zjišťují, jaké bariéry brání veřejným knihovnám

uvést standardy do praxe. Metoda polostrukturovaných rozhovorů jako forma **kvalitativního výzkumu** následovala po ukončení dotazníkového šetření. Tato doplňková metoda mi umožnila nahlédnout na některé problémy do větší hloubky. Rozhovory jsem vedla převážně s vedoucími pracovníky vybraných knihoven.

5.3 Výzkumný vzorek a časový plán výzkumu

Cílovou skupinou byly veřejné městské knihovny Pardubického a Královéhradeckého kraje. V rámci předvýzkumu jsem zmapovala v databázi Krajské knihovny v Pardubicích (<https://kkpce.cz/cs/pro-knihovny/adresar-knihoven-kraje/>) a Státní vědecké knihovny v Hradci Králové (<https://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Adresar-knihoven.aspx>) aktivity městských knihoven pro seniory. Na základě zjištěných informací jsem oslovila vybrané knihovny z těchto regionů a dotazník jim zaslala elektronickou cestou.

Dotazníky jsem rozeslala na 80 elektronických adres, odpovědělo 33 respondentů. Dotazníky a rozhovory uvádím v práci na přání respondentů anonymně. Otázky dotazníku i otázky pro rozhovory jsou uvedeny v příloze č. 1 a č. 2. Dotazníky pro kvantitativní výzkum jsem rozeslala v průběhu května 2019, polostrukturované rozhovory v rámci kvalitativního výzkumu proběhly v srpnu a září 2019. Ke kvalitativnímu výzkumu jsem vybrala 5 knihoven Královéhradeckého kraje a 5 knihoven Pardubického kraje, a to na základě odpovědí v dotazníku a počtu registrovaných čtenářů seniorů. Vybrané knihovny jsou institucionálním členem SKIP ČR v regionu 08 (Východní Čechy). Rozhovor poskytlo 8 vedoucích pracovníků knihoven a 2 zaměstnanci knihovny, kteří mají na starost vzdělávací akce pro seniory (např. tutor VU3V).

Tabulka č. 2: Popis knihoven pro polostrukturovaný rozhovor

Označení knihovny	Lokalita	Počet registrovaných čtenářů celkem	Z toho seniorů
A	Královéhradecký kraj	1 367	246
B	Královéhradecký kraj	počet neuveden	počet neuveden
C	Královéhradecký kraj	1 637	205
D	Královéhradecký kraj	1 257	256
E	Královéhradecký kraj	534	122
F	Pardubický kraj	349	počet neuveden
G	Pardubický kraj	3 461	počet neuveden
H	Pardubický kraj	1 620	234
I	Pardubický kraj	2 550	350
J	Pardubický kraj	5 378	1 001

Pokud respondenti neuvedli počet registrovaných seniorů, bylo to proto, že tento počet nesledují nebo nemají ve statistice registrovaných čtenářů.

5.4 Základní výzkumné otázky

Typologie bariér ve vzdělávání dospělých se u různých autorů liší. Pro výzkum jsem zvolila, jak bylo již řečeno, rozdělení podle Špatenkové, tedy na bariéry informační, situační, psychologické, andragogické a organizační (Špatenková, Smejkalová, 2015, str. 80). Vzhledem k cíli výzkumu jsem vybrala relevantní bariéry, které se týkají knihoven jako vzdělávacích center pro seniory, což jsou bariéry: situační, informační, andragogické a organizační.

A) Jaké situační bariéry brání knihovnám při organizování edukačních aktivit pro seniory?

B) Jaké bariéry brání knihovnám dostatečně efektivně informovat o nabídce vzdělávacích (edukačních) aktivit pro seniory?

C) Které z andragogických bariér ovlivňují nejvíce ne/existenci a kvalitu vzdělávacích aktivit knihoven pro seniory?

D) Existují významné organizační bariéry vzdělávacích aktivit pro seniory? Pokud ano, jaké?

5.5 Zpracování výzkumu a sběr dat

Kapitolu jsem rozdělila na čtyři části podle typu bariér: situační bariéry, informační bariéry, andragogické bariéry a organizační bariéry. Ve výzkumu se nezabývám psychologickými bariérami, které jsou na straně seniora, nikoli vzdělávacích institucí.

Podle těchto bariér jsem rozdělila otázky a odpovědi z dotazníku a polostrukturovaného rozhovoru.

5.5.1 Situační bariéry

Otázka č. 1 v dotazníku: Poskytuje knihovna registraci a akce pro seniory za zvýhodněnou cenu?

Tabulka 3: Rozdělení knihoven podle zvýhodněné registrace seniorů

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	25	76
NE	8	24

Zvýhodněnou cenu při registraci seniorů poskytuje většina knihoven, tj. 76 % dotazovaných. 24 % knihoven zvýhodněné registrace seniorů neposkytuje.

Otázka č. 2 v dotazníku: Poskytuje knihovna pro seniory zvýhodněnou cenu na vzdělávacích akcích?

Tabulka 4: Rozdělení knihoven podle zvýhodněné ceny na vzdělávacích akcích

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	11	33
NE	22	67

V dotazníkovém šetření odpovědělo 33 % dotázaných, že poskytuje, naopak 67 % dotázaných neposkytuje zvýhodněnou cenu na vzdělávacích akcích pro seniory. Dotazovaní vedoucí pracovníci se vyjádřili na otázku v rozhovoru.

Otázka č. 9 v rozhovoru: Poskytuje vaše knihovna na edukačních aktivitách pro seniory zvýhodněné ceny? Pokud ne, proč?

Během rozhovorů se ukázalo, že služby a edukační aktivity pro seniory mají oslovené knihovny většinou za zvýhodněné ceny, na rozdíl od výsledků z dotazníkového šetření, kde 67 % respondentů uvedlo, že knihovna zvýhodněné ceny za služby a edukační aktivity seniorům neposkytuje. Knihovna A v rozhovoru odpověděla, že mají všechny akce pro seniory zdarma: „*Senioři mají všechny naše akce zdarma. Některé akce jsou ale podmíněny registrací*“. Podobně knihovna B, která přiznává u některých akcí symbolickou cenu: „*Většina akcí je zdarma nebo za symbolickou cenu. Platí si pouze Virtuální univerzitu, poplatek určený ČZU Praha*“. Knihovna E pořádá pro seniory vše zdarma. Knihovna C má zvýhodněnou registraci seniorů, na akcích dobrovolné vstupné, trénování paměti zdarma a VU3V za stanovený poplatek. Knihovna D uvádí u všech akcí pro seniory dobrovolné vstupné: „*Akcí pro seniory děláme málo a jsou zatím zdarma.*“

Knihovna F neuvádí žádnou informaci ohledně vstupného pro seniory. Knihovna G vybírá jednotných 20 Kč/osobu při každé akci. Knihovna H zvýhodňuje registraci seniorům o polovinu, za VU3V vybírá stanovený poplatek: „*Senioři mají zvýhodněný registrační poplatek, platí 50 % ze stanovené ceny. Na VU3V se vybírá poplatek 300 Kč.*“

Knihovna I vybírá jednotné vstupné 30 – 50 Kč. Knihovna J snižuje seniorům cenu registrace o 30 %: „*Senioři mají o 30 % levnější registrační poplatek, za vzdělávací akce platí 300 Kč (A3V) a 350 Kč (VU3V). Ostatní akce jsou zdarma.*“ Během rozhovorů bylo patrné, že knihovny s menším počtem registrovaných čtenářů mají edukační akce pro seniory většinou bezplatné.

Shrnutí:

Zatímco sleva na registračních poplatcích je v knihovnách běžnou záležitostí, vstupné na akce je poskytováno se slevou v mnohem menší míře. Menší a malé knihovny však mají na akcích pro seniory většinou nulové vstupné.

Otázka č. 6 v dotazníku: Je knihovna bezbariérová?

Tabulka 5: Rozdělení knihoven podle bezbariérovosti

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	18	55
Částečně	4	12
NE	11	33

Graf č. 1: Rozdělení knihoven podle bezbariérovosti

Pramen: vlastní zdroj autora

Na tuto otázku v dotazníkovém šetření odpovědělo 55 % respondentů, že jejich knihovna je zcela bezbariérová. Částečně bezbariérové knihovny má 12 % dotázaných a 33 % respondentů nemá bezbariérovou knihovnu.

Otázka č. 7 v dotazníku: Obsahují webové stránky informace o dopravní dostupnosti knihovny?

Tabulka 6: Rozdělení knihoven podle informací o dopravní dostupnosti na webových stránkách

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	8	24
NE	25	76

Informace o dopravní dostupnosti na webových stránkách knihovny nemá 76 % dotazovaných. Pouze 24 % tyto informace na webových stránkách knihovny má.

Otázka č. 8 v dotazníku: Jak daleko od knihovny se nachází dopravní obslužnost?

Tabulka 7: Rozdělení knihoven podle vzdálenosti dopravní obslužnosti

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
Do 200 m	21	64
Do 500 m	10	30
Do 1000 m	1	3
Neuvedeno	1	3

Graf č. 2: Rozdělení knihoven podle vzdálenosti dopravní obslužnosti

Pramen: vlastní zdroj autora

Vzdálenost knihovny od dopravní obslužnosti do 200 metrů má 64 % knihoven. Vzdálenost do 500 metrů od dopravní obslužnosti má 30 % knihoven a 3 % dotázaných uvedlo, že vzdálenost od dopravní obslužnosti je do 1000 metrů. Pouze 3 % dotazovaných na tuto otázku neodpovědělo.

Otázka č. 9 v dotazníku: Je k dispozici parkování v blízkosti knihovny?

Tabulka č. 8: Parkování v blízkosti knihoven

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
Ano, zdarma	22	67
Ano, placené	10	30
Ne	1	3

Graf č. 3: Parkování v blízkosti knihoven

Pramen: vlastní zdroj autora

Parkování, které je z celá zdarma u budovy knihovny, uvedlo 67 % respondentů; 30 % respondentů má parkování u knihovny placené. Pouze u 3 % dotazovaných není možnost parkování v blízkosti budovy knihovny.

Shrnutí:

Většina knihoven nemá problémy s dopravní dostupností, neposkytuje však o ní dostatečné informace na svých webových stránkách. Uváděná bariérovost značné části knihoven se tedy týká jejich vnitřních prostor.

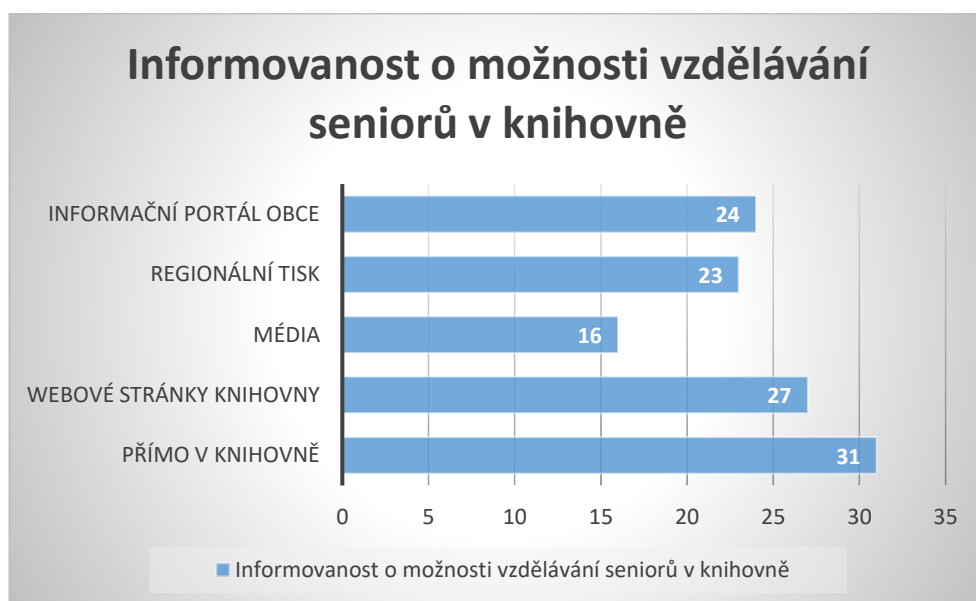
5.5.2 Informační bariéry

Otázka č. 3 v dotazníku: Jak jsou senioři informováni o možnosti vzdělávání v knihovně?

Tabulka č. 9: Přehled možností vzdělávání seniorů v knihovnách

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
Informační portál obce	24	73
Regionální tisk	23	70
Média	16	48
Webové stránky knihovny	27	82
Přímo v knihovně	31	94

Graf č. 4: Informovanost o možnosti vzdělávání seniorů v knihovně

Pramen: vlastní zdroj autora

31 % respondentů uvedlo, že o možnosti vzdělávání informují klienty přímo v knihovně, 27 % informuje prostřednictvím svých webových stránek, 24 % využívá informační portál obce, 23 % regionální tisk. Pouze 16 % dotazovaných využívá jiná média.

Otázka č. 4 v dotazníku: Obsahují webové stránky oddíl (sekci) pro seniory?

Tabulka 10: Rozdělení knihoven podle oddílu pro seniory na webových stránkách

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	4	12
NE	29	88

Na svých webových stránkách má speciální oddíl (sekci) pro seniory pouze 12 % z dotazovaných knihoven. 88 % respondentů uvedlo, že tento oddíl (sekci) na webových stránkách nemají.

Otázka č. 5 v dotazníku: Obsahují FB stránky oddíl (sekci) pro seniory?

Tabulka 11: Rozdělení knihoven podle oddílu pro seniory na FB stránkách

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	1	3
NE	32	97

Otázka č. 10 v rozhovoru: Obsahují vaše webové či FB stránky speciální oddíl (sekci) pro seniory? Pokud ne, proč?

Na otázku po speciálním oddílu na webových stránkách knihovny či FB profilu knihovny odpověděly kladně knihovny A: „*Ano, na stránkách je oddíl pro seniory*“ i B: „*Ano, na stránkách knihovny máme oddíl pro seniory*“. Knihovna C nemá speciální oddíl, protože nebyl projevem zájem ze strany seniorů. Knihovna D odpovídá rovněž záporně, avšak doplňuje, že to ani nepovažuje za důležité či dokonce správné: „*Speciální oddíl pro seniory nemáme ani na stránkách ani na FB. Nepovažujeme to za důležité a z mého pohledu ani za správné. Toto škatulkování podle věku mi není vlastní. Pouze VU3V má svoji podstránku na webu.*“

Knihovny E a F rovněž negují přítomnost oddílu pro seniory, v prvním případě z personálních, ve druhém z technických důvodů. Knihovna H sice neguje rovněž, avšak připravuje změnu: „*Na webových stránkách, ani na FB nemáme zvláštní oddíl pro seniory. Do konce roku budeme stránky upravovat, tak se nad tím můžeme ještě zamyslet.*“

Knihovna I nemá oddíl pro seniory a ani o tom neuvažuje. Knihovna J: „*Naše stránky mají již několik let oddíl pro seniory. Zároveň všechny nové zprávy pro ně dáváme do aktualit.*“ O FB se nezmiňuje.

Otázka č. 10 v dotazníku: Nachází se ve vstupním prostoru orientační tabule s označením jednotlivých prostorů knihovny?

Tabulka 12: Rozdělení knihoven podle přítomnosti orientačních tabulí

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	14	42
NE	19	58

Orientační tabuli ve vstupním prostoru knihovny má 42 % z dotazovaných knihoven a 58 % orientační tabuli nemá.

Shrnutí:

Knihovny k informování seniorů dostatečně nevyužívají méně tradiční informační kanály (virtuální prostor, rozhlas, televize ad.).

5.5.3 Andragogické bariéry

Otázka č. 13 v dotazníku: Má knihovna osobu/y se specializací na práci se seniory?

Tabulka 13: Rozdělení knihoven podle pracovníků se specializací na práci se seniory

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	13	39
NE	20	61

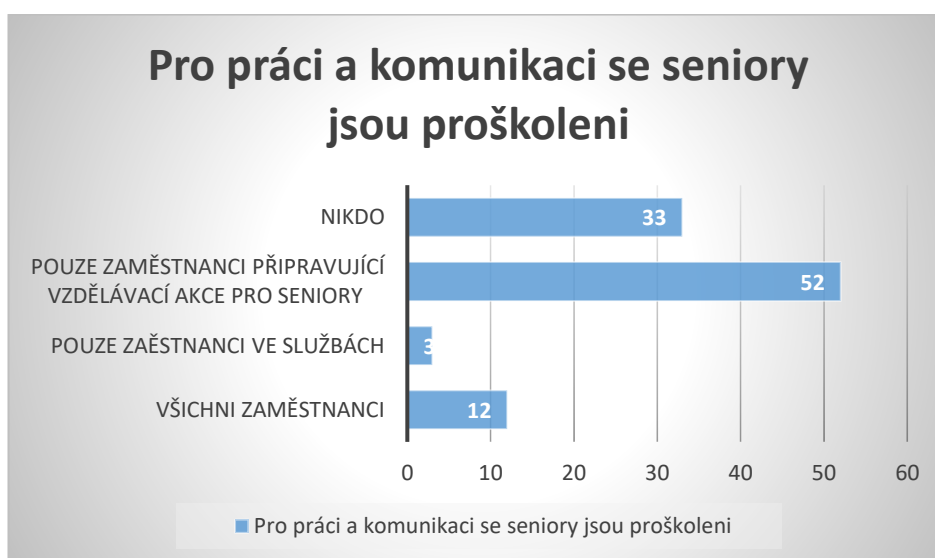
Pracovníka/pracovnice se specializací na práci se seniory má pouze 39 % respondentů, zbývajících 61 % takového zaměstnance nemá.

Otázka č. 14 v dotazníku: Kdo je proškolen pro práci a komunikaci se seniory?

Tabulka č. 14: Přehled proškolených pro práci a komunikaci se seniory v knihovnách

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
Nikdo	10	33
Pouze zaměstnanci připravující vzdělávací akce pro seniory	16	52
Pouze zaměstnanci ve službách	1	3
Všichni zaměstnanci	6	12

Graf č. 5: Přehled proškolených pro práci a komunikaci se seniory v knihovnách

Pramen: vlastní zdroj autora

12 % dotázaných knihoven má proškolené všechny zaměstnance knihovny. Zaměstnance, kteří připravují vzdělávací (edukační) akce pro seniory, má proškolené 52 %, respondentů; 3 % knihoven má proškolené pouze zaměstnance ve službách, žádné proškolené zaměstnance nemá 33 % knihoven.

Otázka č. 7 v rozhovoru: Mají všichni pracovníci ve službách uživatelům znalosti a dovednosti nezbytné pro poskytování služeb seniorům? Zúčastnili se certifikovaného školení v minimálním rozsahu 4 hodin, případně jiné formy

obdobného vzdělávání? Pokud ne, proč? Uvažujete o takovém školení pro zaměstnance?

Žádná z oslovených knihoven nemá všechny pracovníky proškolené pro poskytování služeb seniorům. Účast na certifikovaném školení potvrzují knihovny D: *„Knihovnice, která je zároveň tutorka VU3V, absolvovala certifikované školení v Krajské knihovně v Pardubicích v rozsahu hodin a v SVK HK v rozsahu 4 hodin.“*

Knihovna E: *„Pouze jedna knihovnice. Druhá kolegyně neměla zájem.“* Na otázku, proč neměla druhá kolegyně zájem, respondent nevěděl jak odpovědět. Další z dotázaných knihovna J odpověděla: *„Zúčastnily se pouze dvě kolegyně, které jsou zároveň spoluautorky metodiky a školení organizovaly. Ostatní kolegyně neprojevíly zájem.“* Jde o nezájem pracovníků o další vzdělávání v této oblasti nebo o nezájem vedení knihovny o vzdělávání svých zaměstnanců? Jako příklad odpověď knihovny I: *„Zaměstnanci se neúčastnili certifikovaného školení „jak jednat se seniory“ ani o takovém školení neuvažují. Pracovníci ve službách uživatelům mají znalosti a dovednosti nezbytné pro poskytování služeb široké veřejnosti, do které zahrnují také seniory.“*

V rámci rozhovorů se tohoto tématu také týká další otázka, č. 4: Vlastní vaše knihovna metodickou příručku pro práci knihoven se seniory „Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům“? Kde jste se o ní dozvěděli a jak jste ji získali?

Všechny oslovené knihovny (A – J) potvrzují, že vlastní tuto metodickou příručku. Liší se pouze způsob, jak ji získaly. Knihovna A: *„Ano vlastníme, až po mailovém kontaktu a dotazu nám byla zaslána“*. Knihovna B: *„Ano, dvě zaměstnankyně knihovny byly spoluautorky. Příručku jsme získali přes sekci 60+“* a knihovna E: *„Příručku vlastníme. Už nevím, jak jsme ji získali. Myslím, že jsem ji přivezla ze semináře, který pořádala sekce SKIP 60+“*.

Knihovny D a G příručku získaly v SVK Hradec Králové: *„Ano, dozvěděli jsme se o ní z elektronických konferencí, přivezli jsme si ji SVK HK“*. Knihovny C a I ji získaly prostřednictvím regionální knihovny: *„Ano vlastníme, napsali jsme si o ní do regionální knihovny“*, Knihovna H: *„Získala jsem ji na jednom setkání v NK. Mimochodem jsem měla možnost na ní spolupracovat“*. Pracovnice knihoven B, F a I

se podílely na přípravě příručky, knihovna C se o ní dozvěděla díky sekci 60+. Knihovna G se o metodice dozvěděla z elektronické konference.

Dotaz, kde a jak se knihovny o metodice dozvěděly je pro naše šetření relevantní. Odpovědi dokumentují, zda byly knihovny plně informovány metodicky zodpovědnými knihovnami a zda krajské knihovny zajistily zprostředkování a distribuci příruček.

Otázka č. 5 v rozhovoru: Jste seznámen/a s obsahem této metodické příručky? Jsou s obsahem příručky seznámeni také ostatní zaměstnanci knihovny (zejména pracovníci ve službách a vedoucí pracovníci)?

Seznámení s metodikou potvrzují oslovení z knihovny C: „*Ano. S obsahem příručky se seznámili hlavně knihovníci oddělení pro dospělé a pobočky.*“ Rovněž knihovna H, kde vedoucí pracovník odpověděl, že klade velký důraz na to, aby se s metodickou příručkou seznámili všichni pracovníci, kteří pracují s touto skupinou uživatelů: „*S příručkou se seznámili všichni pracovníci, kteří pracují s dospělými.*“

Knihovna G uvedla: „*Přečetla jsem spolu s kolegyněmi a rozebrala. Seznámení jsou ti, kterých se to týká.*“

Letmé seznámení a předání kolegyni uvádí oslovená z knihovny D: „*Příručku jsem pouze letmo prolistovala, prostudovala ji kolegyně, která je tutorkou VU3V.*“

V knihovně A se seznámili s metodikou jen pracovníci podle vlastního zájmu: „*Příručku si pročetli ti, kteří se o problematiku zajímají*“. Nabízí se otázka, zda by neměl vedoucí pracovník intenzivněji apelovat na to, aby se zaměstnanci především ve službách více zajímali o tuto problematiku. Knihovna K odpověděla: „*Někteří pracovníci nemají o této metodice ani informace.*“ V tomto případě by se opravdu měli vedoucí knihoven zamyslet nad špatnou informovaností svých zaměstnanců i nad tím, co k tomu vedlo a vede.

Otázka č. 15 v dotazníku: Pracuje v knihovně zaměstnanec s andragogickým vzděláním?

Tabulka 15: Rozdělení knihoven podle pracovníků s andragogickým vzděláním

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	2	6
NE	31	94

Pouze 6 % dotázaných knihoven má pracovníka s andragogickým vzděláním, 94 % takové pracovníka nemá.

Otázka č. 6 v rozhovoru: Přinesla tato metodická příručka další inspirace pro práci knihovny se seniory? Jaké?

Metodická příručka byla inspirací pro několik knihoven, např. knihovna A: *„Příručka byla počáteční motivací pro zorganizování VU3V v naší knihovně“*. Tato odpověď se několikrát opakovala. Projevil se zde i význam doporučení ze strany autorit. Např. knihovna E: *„Plánujeme od letošního podzimu zahájit VU3V v naší knihovně na základě doporučení sekce 60+ a dobré osvěty dalších knihoven v okolí.“*

Knihovnu C vedla ke snaze zapojit seniory – dobrovolníky k půjčování audioknih: *„Ano. Začali jsme přemýšlet, jak zapojit do práce seniory – dobrovolníky. To u nás zatím nefungovalo. Také jsme začali půjčovat audioknihy a velký zájem nás překvapil.“*

Knihovnu H inspirovala metodika ke vzdělávání v oboru. Knihovna I přivítala rady ohledně technického a materiálního zázemí, zajištění dopravní dostupnosti: *„Určitě ano. Vzhledem k tomu, že mnoho aktivit zde vedených praktikujeme, ocenili jsme převážně rady týkající se technického a materiálního zázemí. Zajistit parkoviště, výtah – bezbariérový přístup sice není v silách knihovny, ale je možné prostřednictvím této metodické příručky působit na vedení a zastupitele města.“*

Knihovnu G vedla metodika k zamyšlení nad potřebnými rekonstrukcemi prostor, aby byly dostupné i pro seniory.

Shrnutí:

Andragogické či geragogické vzdělání pracovníků v knihovnách je spíše výjimkou, nedostatečné je proškolení relevantních pracovníků, malá je v tomto smyslu motivovanost zaměstnanců.

5.5.4 Organizační bariéry

Otázka č. 11: Disponuje knihovna přímo v budově učebnou?

Tabulka 16: Rozdělení knihoven podle přítomnosti učeben v budově

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	31	94
NE	2	6

94 % dotázaných knihoven má k dispozici v budově knihovny učebnu, pouze 6 % učebnu nemá.

Otázka č. 12: Nachází se v knihovně klidové, relaxační místo?

Tabulka 17: Rozdělení knihoven podle přítomnosti relaxačního místa

Možnosti	Absolutní četnost	Relativní četnost v %
ANO	26	79
NE	7	21

Relaxační místo v knihovně se nachází u 79 % respondentů, 21 % tuto možnost nemá a nenabízí.

Otázka č. 11 v rozhovorech: Spolupracuje vaše knihovna s organizacemi zastřešujícími a sdružujícími seniory ve vaší lokalitě? Se kterými? Vyzvaly knihovnu ke spolupráci tyto organizace, nebo je iniciátorem spolupráce primárně knihovna? Pokud spolupráce probíhá, jakou formu propagace nejvíce využíváte?

Všechny oslovené knihovny, kromě knihovny H: „*S místním Klubem seniorů oficiálně nespolupracujeme*“, potvrdily spolupráci s jednou nebo více organizacemi pro seniory. Nejčastěji to jsou Domovy pro seniory, například knihovna D: „*Knihovna spolupracuje s Domovem pro seniory i Klubem pro seniory. Pro klienty připravujeme 2x v průběhu roku program na dané téma (Vánoce, Velikonoce, literární místopis,*

Karel IV., Génius Zdeněk Svěrák apod.)“. Obdobně odpověděla knihovna F: *„Pravidelné čtení v Domově seniorů (1x měsíčně, mimo letní prázdniny). Iniciátorem je knihovna.“* Spolupráci s pečovatelskou službou popsala knihovna E: *„Spolupracujeme s pečovatelskou službou a pro jejich klienty děláme akce. Vyzvali jsme je sami a navázali spolupráci. Teď už se na nás obracejí v případě, že mají konkrétní zájem o nějaké téma přednášky apod.“* Spolupráci s pečovatelskou službou také potvrdily knihovny G a I.

Knihovna J spolupracuje také se Sociálním centrem a Stacionářem: *„Spolupracujeme nejen se Sociálním centrem a Stacionářem. Dále spolupracujeme s dalšími kulturními institucemi v městě a společně (nepravidelně) připravujeme akce pro seniory a nejen pro ně.“* Iniciátorem spolupráce jsou většinou knihovny, které tak nabízejí své služby dalším organizacím.

Doplňková zjištění v rozhovorech

Otázka č. 12 v rozhovorech: Podle výše uvedené metodické příručky je minimálním požadavkem v oblasti vzdělávacích aktivit pořádání Virtuální univerzity 3. věku (VU3V). Má vaše knihovna podmínky pro organizaci tohoto typu vzdělávání seniorů? Pořádá VU3V? Pokud ano, jak dlouho? Jaké jsou její přínosy pro účastníky a jaké pro knihovnu? Pokud ne, proč?

Minimální požadavek Standardu, tedy pořádání VU3V, splňují všechny knihovny kromě knihovny E, která s touto aktivitou teprve začíná: *„Tuto aktivitu chceme od září 2019 rozjet, ale podmínky pro ni máme špatné (zejména prostorové podmínky).“*

Velmi dobré podmínky naopak uvádí knihovna D: *„Podmínky VU3V máme velmi dobré. Na podzim budeme zahajovat 5. ročník VU3V a máme nyní 50 aktivních studentů. VU3V se stala velmi důležitou součástí naší práce. Díky studentům jsme získali okruh aktivních seniorů, se kterými se dobře spolupracuje.“*

Dobré podmínky má také knihovna C: *„VU3V pořádáme od roku 2016. Podmínky pro tento typ vzdělávání v knihovně máme. Počet zájemců o vzdělávání stále stoupá.“* Knihovna G odpověděla takto: *„Podmínky ano, i když bychom potřebovali více prostoru a do budoucna i posílit pracovní úvazek. Přínosy pro účastníky: Senioři dosahují nových poznatků na vysokoškolské úrovni, plnohodnotně stráví čas a získají*

vlastní pocit sebeúcty, úspěšnosti v rodině a u přátel i sociální kontakt. Pro knihovnu: rozšíření činnosti, získání přátel knihovny.“

Nejdéle pořádá VU3V knihovna I, a to 5 let: *„VU3V pořádáme od února 2014. Přínos vidím hlavně v setkávání se, pořádání společných zájezdů a společenských akcí.“* Možnosti zúčastnit se akcí a výletů na konci semestrů uvedla knihovna I.

O rok méně pořádá VU3V knihovna K, dobu 3 až 4 roky uvádějí ostatní knihovny. Přínosy pro seniory vidí dotázaní nejvíce ve sdružování a sociálním kontaktu (B, F, G, I), dále ve vlastním vzdělávání (B, G, H), aktivizaci seniorů, a to knihovna A, růstu sebeúcty a sociálního postavení knihovna G: *„V naší knihovně proběhlo již 7 semestrů (tzn. prvním semestrem byl letní semestr 2015/2016). Účastníci se rádi scházejí s ostatními, jezdí společně na závěrečné semináře i promoce, sami iniciují výlety a přednášky spojené s právě probíraným tématem. Zpočátku bylo účastníků do 15 osob, v současné době bývá účastníků lehce přes 30 a míváme dvě témata za semestr.“* Pokud jde o přínosy pro knihovnu, uvádějí dotázaní především vytvoření okruhu aktivních seniorů či přátel knihovny (D, resp. G) a v rozšíření nabízené činnosti knihovny (G).

Otázka č. 13 v rozhovoru: Jaké jiné vzdělávací aktivity pro seniory vaše knihovna pořádá?

Z dalších vzdělávacích aktivit pro seniory pořádají knihovny trénování paměti (C a F); dále nabízejí přednášky; knihovna E: *„Přednášky o významných regionálních osobnostech, o místní historii, o hornictví. Přednášky zaměřené na vánoční nebo velikonoční tematiku.“* a také například knihovna H: *Jednou za měsíc pořádáme přednášky, které seniory také zajímají. Velký zájem je o přednášky z místního regionu, o pamětihodnostech a významných osobnostech regionu.“* Nejde jen o přednášky, ale také o semináře, exkurze a kurzy, jak potvrdila knihovna G: *„Exkurze mimo město. Vydali jsme knihu vzpomínek „Jak to viděli v... (např. ve 2. světové válce), procházky po městě s výkladem o historii a osobnostech, podněcujeme k pořádání vlastních akcí (např. přednášky o hudbě)“.* Dále jsou to také například kurzy angličtiny a kurzy základů práce na počítači, jak uvádí knihovna D. Další aktivity jsou výlety a literární akce, jako je například Noc literatury. *„Noc literatury, kde se především účastní senioři a k tomu máme připraven pro ně doprovodný program“*, uvedla knihovna J.

Nabídka aktivit knihoven je tedy velice pestrá, jak je zmíněno v teoretické části diplomové práce.

Otázka č. 14 v rozhovorech: Jaké vidíte ve vaší knihovně bariéry pro pořádání vzdělávacích aktivit pro seniory?

Jako nejčastější bariéru pro pořádání vzdělávacích aktivit pro seniory uvádějí knihovny nedostatečné prostory, například knihovna C: „*Naše knihovna má jeden propojený prostor – oddělení pro děti a oddělení pro dospělé. A nemáme žádnou přednáškovou místnost. Kdyby knihovna disponovala větším prostorem, mohli bychom pořádat i víc akcí.*“ Stejnou bariéru má knihovna E: „*Obrovskou bariérou knihovny je malý prostor knihovny. Akce musíme pořádat mimo knihovnu, a to je vždy velmi obtížné,*“ nebo také knihovny G: „*Nedostatek prostoru*“ a F: „*Chybí učebna nebo místnost, kde bychom mohli akce pořádat pro větší počet lidí*“.

Další bariérou je nedostatek personálu a času, jak uvedla knihovna D: „*V rozšíření práce pro seniory nám brání časové a personální důvody.*“ A také je to nedostačující technické zázemí knihovny: „*mohli bychom mít lepší technické vybavení*“ uvádí knihovna H. Dalším problémem je bariérovost prostorů, např. u knihovny I: „*Chybí výtah, knihovna není bezbariérová.*“

Tabulka 18: Porovnání počtu čtenářů a nabídek pro seniory

Otázky	knihovny do		
	1 000 čtenářů	1 000 – 2 000	více jak 2 000
průměrný počet seniorů	16 %	16 %	18 %
výhodná cena registrace	82 %	55 %	91 %
výhodná cena na vzdělávání	9 %	18 %	64 %
informační tabule	36 %	18 %	73 %
sekce pro seniory na webu	0 %	0 %	36 %
Facebook	0 %	0 %	9 %
donáška knih	73 %	64 %	73 %
klidové, relaxační místo	73 %	82 %	82 %
inf. o dostupnosti na webu	18 %	27 %	27 %
určená osoba pro seniory	9 %	45 %	64 %
zaměstnanec - andragog	0 %	9 %	9 %

V souhrnné tabulce, která je rozdělená podle počtu registrovaných čtenářů v knihovně a podle velikosti nabídky, je z výsledků šetření zřejmé, že největší bariéry jsou především **andragogické** (zaměstnanec – andragog) a **informační** (sekce pro seniory na webu, Facebook). Tak jsou také popsány v další kapitole.

5.6 Analýza dat, odpovědi na výzkumné otázky

Situační bariéry

A) Jaké situační bariéry brání knihovnám při organizování edukačních aktivit pro seniory?

Z výše uvedeného tedy vidíme, že tři čtvrtiny knihoven poskytují seniorům registraci za zvýhodněnou cenu. Toto zvýhodnění se pohybuje od bezplatné registrace pro seniory v některých knihovnách přes nejrůznější varianty zvýhodnění oproti částce, kterou platí ostatní registrovaní uživatelé (třetina, polovina...); někdy je vázáno na dovršení konkrétní věkové hranice, obvykle 70 let věku. Čtvrtina knihoven zvýhodnění registračního poplatku neposkytuje; často se však jedná o menší knihovny, kde je i standardní registrační poplatek poměrně nízký.

Zvýhodnění seniorů u vstupného na konkrétní akce uvádí zhruba jedna třetina knihoven, naopak dvě třetiny tuto slevu neposkytují. Stálo by za hlubší průzkum, proč u této – poměrně srovnatelné – položky nejsou senioři zvýhodňováni alespoň stejně často jako u registrací. Jsou knihovny vedeny ekonomickými důvody? Je většina účastníků akcí v seniorském věku (= nižší vstupné by bylo podstatnou ztrátou)? Nebo naopak chodí na tyto akce senioři jen výjimečně (výběr nižšího vstupného by byl zbytečnou procesní zátěží)? Varianta nižšího vstupného nebyla zvažována, protože to nikoho nenapadlo? Varianta nižšího vstupného není přijatelná pro zřizovatele? Vstupné je opravdu tak nízké, že by jeho redukce nebyla efektivní? To je jen několik otázek, které se nabízejí po vyhodnocení otázky.

Jakkoli statistiky potvrzují, že pro velkou část seniorů **nejsou pravděpodobně poplatky podstatnou bariérou** využívání knihoven, stál by tento parametr za hlubší průzkum.

Otázka bariérovosti, resp. bezbariérovosti knihovny, je pro řadu seniorů ve vztahu ke knihovně naopak otázkou limitní. Třetina knihoven uvádí, že není bezbariérová, 12 %

připouští bariéry částečné – tedy téměř polovina knihoven může být pro (některé) seniory nedostupná či obtížně dostupná, případně nedostatečně pohodlná, ať už z jakéhokoli hlediska. Odstranit „fyzické“ bariéry bývá velmi obtížné, často možné jen při přestavbách či větších rekonstrukcích, event. při stěhování do jiných prostor. Některé z těchto bariér, jež lze jen obtížně kompenzovat ve fyzickém prostoru, je možné do určité míry kompenzovat právě v prostoru virtuálním (využití elektronických služeb, jež mohou kopírovat služby reálné).

Plně se nelze spolehnout ani na pozitivní vyjádření 55 % knihoven, neboť bezbariérovost bývá často vnímána především/pouze ve vztahu k handicapům fyzickým, méně pak již ke smyslovým (nevidomí, neslyšící) a dalším, které se samozřejmě také týkají ve zvýšené míře seniorů. I tato problematika by stála za specifický průzkum.

Je třeba rovněž připustit, že zdaleka ne všichni senioři bezbariérovost knihovny vyžadují či potřebují. Nicméně celkově lze konstatovat, že **značné části seniorů nedokážou zatím všechny knihovny poskytnout vyhovující/bezbariérové prostory**, což může těmto seniorům komplikovat či dokonce bránit ve využívání knihoven jako vzdělávacích institucí.

Odpovědi na otázku **dopravní obslužnosti** poskytují velmi optimistický pohled na situaci: pouze 6 % knihoven udává větší vzdálenost knihovny od místa s dopravní obslužností než 500 m a dokonce 64 % vzdálenost do 200 m. Vzdálenost knihovny od místa bydliště je pro seniora se středně těžkými (někdy i lehkými) problémy s mobilitou často záležitostí zcela zásadní. Zdánlivě může jít jen o problém knihoven ve větších městech, ale to je opravdu jen zdání. Co knihovna v městysu s 1500 obyvatel, která je vzdálena 1,5 km od centra a 2 - 3 km od opačného konce obce? Pokud není k dispozici městská hromadná doprava, která obvykle v těchto obcích není, případně pokud není možno u knihovny parkovat, je její dostupnost pro seniora s problémy s mobilitou velmi malá. Ve zkoumaném vzorku knihoven však jde zřejmě o bariéru pouze výjimečně.

Problematiku parkování lze vnímat opět pozitivně. Jen 3 % knihoven nemají pro své uživatele možnost parkování. Placených parkovišť (tedy do jisté míry znevýhodnění při využití veřejných služeb většinou bezplatných) je sice poměrně hodně – téměř

třetina knihoven, ale lépe horší možnost, než žádná. Tuto situační bariéru má tedy minimum knihoven.

Odpověď na položenou výzkumnou otázku A tedy zní: zásadní situační bariérou bránící knihovnám v organizování vzdělávacích aktivit pro seniory je vnitřní bariérovost prostorů knihoven.

Informační bariéry

B) Jaké bariéry brání knihovnám dostatečně efektivně informovat o nabídce vzdělávacích (edukačních) aktivit pro seniory?

Knihovny velice dobře využívají veřejných medií k informovanosti o svých vzdělávacích aktivitách pro seniory, méně však využívají sociálních sítí a webových stránek.

Drtivá většina knihoven využívá k propagaci především "domácí" kanály, tedy propagaci přímo v knihovně (vývěsky, plakáty, letáky, nástěnky...) nebo vlastní webové prezentace, případně (zhruba dvě třetiny knihoven) obecní prostředky (portál obce, regionální tisk). Jen necelá polovina využívá ostatní média, tedy městský rozhlas, kabelovou televizi či další internetové cesty. Obecně lze říci, že medializace a propagace vlastních aktivit bývá v knihovnách velmi často velkým problémem.

Pouze 12 % knihoven uvádí samostatnou sekci webových stránek pro seniory. O významu či smysluplnosti samostatného oddílu pro seniory na webu se v knihovnách stále diskutuje, existují příznivci i odpůrci tohoto postupu. Příznivci samostatné sekce vidí možnosti poskytování specifických informací, např. v otázkách bezpečnosti, jednání se „šmejdy“, ekonomické gramotnosti, slovníčků tzv. „newspeak“ (vysvětlování nově používaných slov, spojení, frází), ale také specifické komunikační prostory (bezpečné chaty, seznamky, specifické konference apod.) či prostory pro vzdělávání. Odpůrci samostatné sekce webu pro seniory poukazují na možnost pocitu diskriminace u seniorů apod. Toto tvrzení však příliš neobstojí, neboť samostatná sekce je službou „navíc“, která nijak nebrání využití webu v plném rozsahu. Zřízení samostatné sekce ovšem vyžaduje od knihoven práci „navíc“, navíc ne právě tradiční. Možná i to je důvod poněkud váhavého přístupu k problematice.

Odpovědi na tuto otázku potvrzují, že virtuální prostor knihovny seniorům nijak významně nepřisuzují a pokud ano, není pro ně speciálně vytvářen. Facebook má v knihovnách sekci pro seniory pouze sporadicky (3 %), přitom by jistě našla své využití (viz komentář k otázce č. 4, ale také např. prezentací názorů seniorů na aktivity knihovny jim určených atd.).

Četnost pozitivních odpovědí na otázku o informování o dopravní dostupnosti knihovny na webu potvrzuje předchozí pochybnosti o vhodném využívání webových stránek knihoven k informování seniorů. Pouze necelá čtvrtina knihoven popisuje na webu dopravní dostupnost své knihovny. Většina knihoven to nepovažuje za důležité (jinak by jistě informaci uvedla). Svědčí to především o nejasnostech v chápání toho, co je/může být pro seniora (a nejen pro něj) bariérou, ale i o vstřícnosti a propagaci nabídky knihovnických služeb. Alespoň stručná informace o dopravní dostupnosti knihovny by si na webu své místo rozhodně zasloužila.

Základ orientačního systému v knihovně – vstupní informační tabuli – má méně než polovina knihoven. Její význam samozřejmě roste s velikostí knihovny a členitostí prostor, základní orientační informace by však příchozímu měly být poskytnuty ve všech knihovnách.

Odpověď na položenou výzkumnou otázku B tedy zní: Informační bariéry v knihovnách jsou poměrně významné, a to zejména ve smyslu nedostatečného využívání virtuálního prostředí a dále malého využívání méně tradičních médií pro informování seniorů.

Andragogické bariéry

C) Které z andragogických bariér ovlivňují nejvíce ne/existenci a kvalitu vzdělávacích aktivit knihoven pro seniory?

S andragogickým vzděláním, podle výzkumu, v knihovnách pracuje minimum pracovníků, jenom v několika málo knihovnách jsou zaměstnanci proškoleni.

Pokud jde o personální podmínky práce se seniory v knihovnách, je situace výrazně horší. Pouze něco málo přes třetinu knihoven má ve svých řadách specialistu na práci se seniory, dvě třetiny knihoven tuto problematiku z hlediska personálního spíše nereflktují. To samozřejmě svědčí především o nelehké personální situaci knihoven, specialistu tohoto typu si mohou dovolit jen větší knihovny, ale také o ne zcela

vyjasněné roli a ne zcela koncepčním, případně ne zcela jednoznačném přístupu k problematice. Ostatně na tento problém v knihovnách je nebo měla by být také zaměřena koncepční a vzdělávací činnost např. profesní organizace (SKIP), knihoven pověřených výkonem tzv. regionálních funkcí a dalších oborových subjektů.

Vzdělávání pracovníků knihovny v oblasti práce a komunikace se seniory lze považovat za jednu z klíčových otázek sledované problematiky. Ideální stav (proškoleni jsou všichni zaměstnanci) je spíše výjimkou (12 % knihoven). 52 % knihoven vykazuje proškolenost těch pracovníků, kteří připravují vzdělávání seniorů. Bohužel ve třetině knihoven nebyl k práci se seniory vzdělán nikdo. Přitom četné možnosti vzdělávání v této oblasti zajišťuje řada subjektů, pravidelně pak zejména Sekce 60+ SKIP. Motivace k tomuto vzdělávání je však v některých knihovnách zatím zřejmě nedostatečná.

Výsledek odpovědí na tuto otázku příliš nepřekvapil. Jen zanedbatelné množství knihoven (6 %) má ve svých řadách pracovníky s andragogickým vzděláním. Buď jde o největší knihovny, nebo o souhru náhod. Specifický požadavek na vzdělání tohoto typu knihovny zatím většinou nedeklarují, situace se v tomto smyslu mění jen velmi pomalu.

Přitom právě požadavky na kvalifikaci či alespoň informovanost v této oblasti mají nepochybně vliv na všechny další potenciální andragogické bariéry – výběr témat vzdělávacích aktivit, volbu forem a metod, časů, výběr lektorů, komunikaci s účastníky vzdělávání atd. atd.

Odpověď na položenou výzkumnou otázku C tedy zní: andragogické bariéry jsou v knihovnách největší překážkou v poskytování vzdělávacích aktivit seniorům. V knihovnách jen výjimečně pracují lidé s odpovídající kvalifikací (andragogika, geragogika), poučení či proškolení relevantních pracovníků v problematice je malé, chybí motivace k naplňování standardů dobré práce se seniory i ke zvyšování kvalifikace v problematice.

Organizační bariéry

D) Existují významné organizační bariéry vzdělávacích aktivit pro seniory? Pokud ano, jaké?

Překvapivě dobrá je situace, pokud jde o učebny v knihovnách. Téměř všechny knihovny učebnou disponují, a mají tedy prostorové možnosti ke vzdělávání veřejnosti (seniorů). Odhlédneme-li od technického vybavení a různých dalších dispozic učebny (velikost, osvětlení, zázemí apod.), jež nebyly zkoumány, jde o nejpozitivnější výsledek průzkumu. Zároveň to dokazuje, že knihovny jsou si své funkce vzdělávacích center v obcích vědomy.

Poměrně vysoké procento pozitivních odpovědí (79 %) na dotaz po relaxačních prostorách je rovněž velmi uspokojivé a dokazuje, že knihovny počítají se svou pozicí vstřícného místa pro volný čas, místa setkávání, tzv. „obýváku obce“. Odhlédneme-li od kapacit těchto relaxačních míst, jejich vybavení, propojení s učebnami a dalších parametrů (nebylo blíže zkoumáno), lze situaci považovat za poměrně velmi dobrou.

Zhruba třetina knihoven nemá donáškovou (dovážkovou, zásilkovou) službu ve své nabídce. To vyřazuje ze základních služeb řadu seniorů, kteří mají problémy s mobilitou (a samozřejmě také další osoby se sníženou či omezenou hybností, případně osoby imobilní). Kompenzací může být do určité míry elektronické dodávání dokumentů; lze však s velkou pravděpodobností tvrdit, že knihovny, které nezajišťují donáškovou službu, této kompenzace nevyužívají. Jakkoli je zajištění těchto služeb pro knihovny nelehké z hlediska personálního i materiálního, mělo by být v současné moderní knihovně standardem. Že je to možné, dokazují příklady stovek veřejných knihoven obcí a měst všech velikostí.

Knihovny aktivně spolupracují s organizacemi a institucemi pečujícími, zastřešujícími a sdružujícími seniory v lokalitě. Tato spolupráce probíhá na dobré úrovni.

Odpověď na položenou výzkumnou otázku D tedy zní: nebyly shledány zásadní organizační bariéry, jež by bránily vzdělávacím aktivitám pro seniory.

5.7 Doporučení k řešení bariér

Situační bariéry

Řadu situačních bariér vztahují knihovny k nedostatku financí. Tato tvrzení by vyžadovala větší vzorek respondentů a zřejmě i hlubší ekonomickou analýzu, aby bylo možné dojít k plně relevantním doporučením. Domnívám se však, že často jde de facto o jiné problémy, jež mohou řešit např. tyto kroky:

- 1 **Výběr vhodného typu vzdělávacích aktivit:** např. VU3V, jak bylo zmíněno výše, není pro pořadající středisko (knihovna) nijak finančně náročná. Zanedbatelné náklady, které opravdu musí jít na vrub knihovny, lze kompenzovat např. v nepatrném zvýšení účastnického poplatku proti minimu stanovenému ČZU; **zajištění lektorů pro prezenční výuku** v jiných aktivitách lze do značné míry **saturovat z řad dobrovolných spolupracovníků** i dalších zainteresovaných odborníků, v rámci **spolupráce s partnerskými institucemi, sdílením nákladů s dalšími knihovnami, získáním financí z vhodných dotačních titulů** (Knihovna 21. století, Veřejné informační služby knihoven 2 (VISK2), ale řady i dalších...), **zapojováním do veřejně vyhlášených projektů** atp.;
- 2 **Výše poplatků**, resp. nemožnost jejich redukce pro seniory za služby, vstupné apod. (některé typy knihoven jsou v tomto ohledu plně závislé na stanovisku zřizovatele), může vyplývat z nedostatečné či absentující dohody se zřizovatelem, tedy opět z bariér definovaných v oddílu Andragogické bariéry. Finanční podpora vzdělávacích aktivit pro seniory při **dobré vzájemné komunikaci knihovny se zřizovatelem** a oboustranném pochopení jejího významu nejen pro jednotlivce, ale i pro obec, se obvykle najde. Nelze ovšem vyloučit, že může – spíše ojediněle – jít o bariéru neodstranitelnou, alespoň v určitém časovém období.
- 3 Některé další finanční bariéry lze eliminovat nebo alespoň redukovat **využitím** výše zmíněných **dotačních titulů, s pomocí sponzorů, účastí v různých projektech** apod.
- 4 Pokud jde o relevantní **redukcí poplatků**, jež jsou za služby knihoven (členství, vzdělávací aktivity...) vybírány, lze řešit **oficiálním doporučením rozhodujících oborových organizací a institucí** (Národní knihovna ČR, SKIP, Sdružení knihoven...), případně **jednáním se Svazem měst a obcí** o doporučení

zřizovatelům apod. Tato doporučení a jednání samozřejmě vyžadují co nejkomplexnější **celorepublikový průzkum a následnou analýzu situace**.

- 5 Bariéry týkající se prostorů patří k vážným a obtížněji řešitelným. Zejména prostor trápí většinu knihoven, zvláště pak malých. Absence vhodné učebny či prostor pro vzdělávání se objevuje jako problematická v rozhovorech nejčastěji. Zde do hry vstupují opravdu i značné finanční náklady. Jednoduchá doporučení k řešení tohoto problému nejsou. Jako ideální – s výjimkou výstavby či zásadní rekonstrukce prostor a vybudování vhodné učebny, což není v našich knihovnách řešení ojedinělé, ale ani zcela běžné – se jeví **budovat flexibilitu prostoru, např. vnitřním vybavením**. Pojízdné regály a mobilní stoly a židle umožňují snadno vytvořit adekvátní prostor pro jakoukoliv aktivitu, tedy i vzdělávací. Mnohdy pomůže **porada s architektem a změna dispozic stávajícího prostoru** nabídne překvapivé možnosti řešení. **Využit** lze ale také **vhodných prostor zřizovatele či partnera** (akce probíhá mimo prostor knihovny) apod. Mohou pravděpodobně nastat i neřešitelné případy, ale nepochybně půjde o zanedbatelný počet.
- 6 Pokud jde o bezbariérovost prostoru, lze doporučit částečné řešení např. **vzděláváním seniorů ve virtuálním prostoru** (e-learning ad.). Doporučuje se ale současně **postupná redukce či kompenzace nejpodstatnějších bariér**, aby prostor splňoval podmínky přístupnosti pro osoby s jakýmkoli handicapem. Zásadní by měla být **opakovaná komplexní šetření (bez)bariérovosti veřejných knihoven** (Národní knihovna ČR, SKIP, Moravská zemská knihovna ad.), aby byla možná analýza trendů a jednání o dalším postupu s MK ČR, Svazem měst a obcí, Asociací krajů a dalšími partnery. Zároveň je nutné **také hlubší vzdělávání v této oblasti**, a to jak na oborových školách, tak v rámci dalšího vzdělávání knihovníků. Tento trend lze v naší společnosti, doufejme, očekávat jako oficiální požadavek a nezbytnou podmínku.
- 7 Absenci nezbytných technologických zařízení, event. dalšího potřebného vybavení lze řešit **jednáním se zainteresovaným a motivovaným zřizovatelem** (viz. Andragogické bariéry), případně **využit dotační tituly**, v tomto případě např. titul Veřejné informační služby knihoven 3 (VISK3) ad.
- 8 Nejhůře odstranitelnými bariérami, které však zřejmě netrápí příliš mnoho zkoumaných knihoven (viz výsledky obou šetření), jsou ty, jež se týkají dopravní obslužnosti, vzdálenosti od dopravy, případně možnosti parkování apod., tedy vlastně infrastruktury města. Zde lze očekávat jen pomalé a mnohdy dílčí kroky

řešení. Jediné **doporučení je opět jednání se zřizovatelem a partnery o potenciálních změnách**. Příklad z některých knihoven v ČR i zahraničí, jejichž přesvědčení o významu těchto (vzdělávacích) aktivit a motivace k jejich realizaci je mimořádná, nelze brát jako obecné doporučení, přesto pro ilustraci a příklad možného řešení: některé knihovny seniorské či handicapované účastníky vzdělávacích akcí svázejí a rozvázejí vlastním autem.

Situační bariéry komplikují knihovnám poskytování služeb, o tom není pochyb, ve zkoumaných regionech však, zdá se, nepředstavují podstatný problém.

Informační bariéry

Paradoxně nejvíce problémů se dle šetření objevuje v oblasti bariér informačních. Přitom ve většině případů jde o bariéry, jejichž odstranění není vázáno na finanční náklady, případně lze tyto náklady snadno akceptovat, ale i alternativně řešit. Navíc jsou knihovny obvykle vnímány a samy se rovněž deklarují jako instituce informační, o to jsou tyto bariéry hůře pochopitelné a akceptovatelné.

- 1 Informace o dopravní dostupnosti knihovny na jejím webu jsou důležité pro všechny osoby se zhoršenou mobilitou, tedy nejen pro seniory, proto je nezbytné je na webu uvádět. Jde jen o **pochopení a přijetí této skutečnosti** (viz. Andragogické bariéry), řešení je otázkou několika minut a knihovně nepřináší žádný mimořádný náklad. Směrem k rozhodujícím oborovým organizacím a institucím (Národní knihovna ČR, MK ČR, SKIP ad.) lze doporučit **prosazení tohoto principu** všemi direktivními i metodickými cestami (směrnice, pokyny...).
- 2 Pro informování o možnostech vzdělávání pro seniory nevyužívají knihovny, jak ukazuje šetření, dostatečně informační kanály, které jsou k dispozici. Přitom často jde o možnosti zcela beznákladové a mnohdy neznamenaají ani práci navíc, jen multiplikaci využití již zpracovaného. Více je především třeba **využívat lokální a regionální média**. Prospěch by rovněž mohlo **vzdělávání v oblasti propagace a Public Relations** (jak komunikovat s médii, jak psát tiskovou zprávu, jak budovat PR v obci ad.). Doporučení však směřuje i k rozhodujícím oborovým organizacím a institucím (viz výše), a to ve smyslu **budování nového mediálního obrazu knihoven**.
- 3 Absence speciální sekce pro seniory na webu knihovny nemusí být sice právě bazální bariérou, pro úplnost však je třeba ji zmínit, a to zejména pro rozdílné

vnímání této služby ze strany managementu knihoven. Tento oddíl by neměl být **vnímán** ve smyslu separace uživatelské skupiny, ale **ve smyslu „služby navíc“**, poskytnutí dalšího bezpečného (virtuálního) prostoru, v němž se senior cítí dobře, mezi svými a v němž se dostává k informacím, které jiné cílové skupiny nemusí zajímat. V tomto případě jde samozřejmě o práci navíc, tedy potenciální bariéru v oblasti pracovních kapacit. Zde však lze doporučit **využití dobrovolníků z řad seniorů**, kteří mohou připravit koncept takové webové sekce, případně též její aktualizace atd., čímž se nárok na pracovní kapacity knihovny už zvyšuje jen zcela nepatrně. Pokud jde o tuto bariéru, je nezbytné rovněž další působení uvnitř oboru – **diskuse, vzdělávání, informování**. Obdobná doporučení lze vztáhnout i na (ne)existenci a využívání speciálního oddílu na Facebooku knihovny. Tam by se vzdělávání knihovníků mělo týkat obecněji smyslu a možnosti využívání sociálních sítí ve vzdělávací činnosti knihoven a obecně významu technologií pro lepší život jednotlivce. Je třeba připomenout, že tato role bude postupně růst i ve skupině seniorů.

Andragogické bariéry

Přestože se jako zásadní bariéry ve vzdělávání seniorů na straně institucí, v našem případě knihoven, může jevit nedostatek financí, což je zřejmé i z polostrukturovaných rozhovorů, ve skutečnosti jsou podstatné, pravděpodobně nejpodstatnější bariéry andragogické (dle Špatenkové, Smékalové). Kardinální bariérou v práci se seniory ve zkoumaných knihovnách je pak přístup managementu a zaměstnanců k problematice. Lze dokonce dohlédnout ještě dále: také přístup zřizovatelů knihoven, resp. jejich představitelů (lokální politické garnitury a návazně úředníci příslušných úřadů), kteří o vzdělávání či kulturní potřeby seniorů nejeví (dostatečný) zájem anebo ho nespojují s knihovnami. Lze předpokládat, že nemají pravděpodobně valné mínění o potenciálu knihoven v této oblasti, případně že této problematice nevěnují potřebnou pozornost. Dokud se nezmění tento laxní přístup na všech úrovních, nelze očekávat zásadní změny. Jde o bariéru vymezenou pojmy *chtít – znát – motivovat*.

- 1 V této souvislosti směřuje hlavní doporučení pro oblast knihoven k rozhodujícím oborovým organizacím a institucím (Národní knihovna ČR a její Knihovnický institut, Svaz knihovníků a informačních pracovníků, Sdružení knihoven ad.), dále ke knihovnám vykonávajícím tzv. regionální funkce (krajské knihovny, knihovny

pověřené výkonem regionálních funkcí...), významným oborovým autoritám, oborovému tisku a samozřejmě také oborovým školám, tedy všude tam, kde se definují koncepce, stanovují cíle a trendy vývoje a rozvoje knihoven pro další období, kde se jedná s politickou reprezentací, zainteresovanými a vlivnými partnery apod. Všude tam by se měla **problematika vzdělávání seniorů v knihovnách diskutovat, projednávat, trvale prosazovat a podporovat**. Problematiku je třeba také co nejvíce **medializovat a prezentovat knihovnám**. Od managementu knihoven je pak třeba **vyžadovat důslednější naplňování standardu** definovaného v příručce „Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům“, k čemuž by mohlo přispět např. **certifikování** takových knihoven, **mediální prezentace příkladů dobré praxe** apod.

- 2 Zároveň je třeba **motivovat pracovníky knihoven** na všech pozicích **k sebevzdělávání** v této oblasti, ať už **na základní úrovni** (všichni pracovníci v sektoru služeb, tj. ti, kdo přicházejí do styku s klienty, vedoucí pracovníci na všech úrovních...), nebo **specialisty** na práci se seniory **na vyšší úrovni** (studium andragogiky, geragogiky...).
- 3 Pro výše zmíněné subjekty je to doporučení **zařadit téma rovněž do oborových rekvalifikačních, inovačních i specializačních kurzů** i dalších typů vzdělávání, **v oborových školách** pak do **studijních programů**, byť třeba jen fakultativně. Vzdělávání seniorů v knihovnách a jeho úroveň jsou přímo závislé na informovanosti a vzdělanosti (tj. i na celoživotním vzdělávání) relevantních pracovníků v těchto knihovnách.
- 4 V souvislosti s řešeným problémem je třeba **doporučit** větším veřejným knihovnám rovněž **změnu v personální politice**: alespoň jeden pracovník s andragogickým, resp. geragogickým vzděláním, by se měl stát obecně akceptovaným standardem.
- 5 S problematikou úzce souvisí nutnost **dobře znát demografický vývoj v místě působnosti knihovny** (obce, města, kraje...) **a jeho trendy**, zejména pokud jde o nárůst počtu seniorů v lokalitě, jejich **zájmy, potřeby a možnosti**. Zároveň je třeba dlouhodobě **sledovat a analyzovat trendy ve využívání knihovny a návštěvnosti jejích vzdělávacích aktivit ze strany seniorů**. Nezanedbatelnou roli pak hraje co největší orientace knihovny na potřeby celé komunity v návaznosti na potenciál seniorů. **Jednání s lokálními představiteli veřejné správy, spolupráce**

s matrikou, navazování partnerství s adekvátními organizacemi a institucemi, společný postup, to vše by mohlo vést k postupnému odstraňování zmíněné bariéry.

- 6 Pro menší knihovny se v oblasti personální jako podstatná bariéra jeví pracovní kapacita. Ani to ovšem není překážka nepřekonatelná, což ostatně dokazují rozdílná stanoviska ze srovnatelných knihoven (viz rozhovory). V tomto případě lze doporučit (samozřejmě při splnění výše uvedeného) řešení bariéry **volbou vhodných typů vzdělávacích aktivit**, tedy takových, které nevyžadují posílení pracovních kapacit. Např. Virtuální univerzita 3. věku patří k těm aktivitám, jež zvládnou i nejmenší knihovny. Dále lze doporučit **využívat potenciál seniorů i dalších příznivců jako dobrovolníků, dělit práci mezi knihovnu a její partnery** atd. **Efektivní příklady této praxe je pak třeba sdílet s ostatními knihovnami, přebírat osvědčené modely, kooperovat i v rámci sítě veřejných knihoven.**

Organizační bariéry

Zjišťované organizační bariéry nepředstavují (alespoň ve zkoumaném vzorku) podstatný problém, není proto nezbytné dávat konkrétní doporučení k jejich odstranění. Snad jen to, že ani detaily v organizačním zjištění vzdělávání seniorů není dobře podceňovat. To však nepochybně velmi dobře vnímají a reflektují ti, kdo jsou pro práci se seniory kvalifikováni nebo alespoň dobře informováni.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zjistit, které podstatné bariéry brání veřejným knihovnám měst Pardubického a Královéhradeckého kraje uvést do praxe standardy dobré práce se seniory, které byly zveřejněny v publikaci „*Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům*“, tyto bariéry popsat a na základě zjištěných skutečností poté navrhnout doporučení k jejich odstranění.

S využitím základních východisek, jako je demografický vývoj společnosti a jeho trendy, význam celoživotního vzdělávání včetně edukace seniorů a jeho chápání ve společnosti, dále poznatků z oblasti gerontagogiky a dalších pedagogických disciplín, ale také z oboru knihovnictví a informačních služeb, byl proveden výzkum hlavních bariér v oblasti vzdělávání seniorů v městských knihovnách zmíněných krajů. Zvolenou metodou bylo dotazníkové šetření a polostrukturované rozhovory s manažery knihoven. Výsledky šetření byly popsány, analyzovány a zobecněny. Na základě výsledků šetření pak byla navržena doporučení k možnému postupnému odstraňování zjištěných bariér a jejich příčin.

Výzkumem bylo potvrzeno především to, že nejpodstatnějšími bariérami v působení knihoven jako vzdělávacích center pro seniory jsou bariéry andragogické (dle typologie Špatenkové a Smékalové), tedy bariéry v informovanosti, vědomostech, postojích, kvalifikaci a dalších kompetencích, resp. v celoživotní edukaci pracovníků knihoven, a to včetně pracovníků vedoucích i těch, kteří bezprostředně vzdělávání pro seniory připravují, a dále pak jejich motivace k této práci. Nedostatečná je především kvalifikace či alespoň základní informovanost a poučenost pracovníků v oblasti andragogické nebo geragogické, spíše výjimkou jsou pak absolventi těchto oborů v knihovnách. Oblasti andragogických bariér se také týkají nejpodstatnější závěrečná doporučení.

Relativně překvapivé bylo zjištění, že existují také některé poměrně zásadní informační bariéry ve službách knihoven seniorům (včetně oblasti jejich vzdělávání). Vzhledem k obecnému vnímání knihoven jako renomovaných informačních institucí i k tomu, že odstranění informačních bariér není pro knihovny zvláště náročné, byla tato zjištění do jisté míry nečekaná, ovšem až do chvíle, kdy bylo možné konstatovat, že za informačními bariérami se mnohde pravděpodobně skrývají rovněž příčiny

„andragogického“ charakteru, v tomto případě opět především znalosti specifických potřeb seniorů či motivace a ochota ke změnám. I do oblasti informačních bariér bylo směřováno několik doporučení k jejich odstranění.

Situační bariéry, které bývají obvykle knihovny deklarovány jako nejvýznamnější, se naopak ukázaly v mnoha ohledech jako dočasné, případně méně významné, eventuálně řešitelné, případně kompenzovatelné alternativními způsoby. V řadě zkoumaných knihoven se pak zejména některé předpokládané situační bariéry nepotvrdily, což byl velmi pozitivní výstup šetření. Možné kroky k řešení části situačních bariér přinášejí závěrečná doporučení i pro tuto oblast.

Lze tedy konstatovat, že cíle diplomové práce bylo dosaženo a její výstupy mohou být využity k rozvoji vzdělávacích aktivit pro seniory u dalších knihoven v uvedených krajích. Průběh i výsledky šetření mohou být zároveň dobrým základem a východiskem dalšího hlubšího a zejména širšího výzkumu v této oblasti (bariéry ve vzdělávání seniorů v knihovnách), které by postihovalo jednak plošně situaci v celé České republice, rovněž tak by bylo zaměřeno na některé další aspekty problematiky a jehož výsledky by mohly být dostatečným podkladem pro konkrétní kroky v následném koncepčním a strategickém řešení problematiky i jejích jednotlivých segmentů na úrovni státu, resp. krajů atd. Některá z navržených doporučení směřují k oborovým autoritním subjektům i orgánům veřejné správy, které by je mohly právě v oblasti koncepční využít.

Seznam použité literatury a zdrojů

- ADAMEC, P., KRYŠTOF, D. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. 1. vyd. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2011. 135 s. ISBN 978-80-210-5640-4.
- ANTLOVÁ, M., Propagace knihoven a jejich služeb. [online]. Brno, 2006, 55 s. [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/poexl/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Petr Škyřík.
- CROSS, Patricia K. *Adults as Learners. Increasing Participation and Facilitating Learning*. San Francisco: Jossey-Bass, 1981. 300 s. ISBN 0-87589-491-7.
- ČORNANIČOVÁ, R., PETŘKOVÁ, A. *Gerantogogika: úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2004. 92 s. ISBN 80-244-0879-1.
- BOEREN, E., NICAISE, I., BAERT, H. *Theoretical models of participation in adult education: the need for an integrated model*. IN: International Journal of Lifelong Education. [online]. London: Routledge, 2010, vol. 29, no. 1, s. 45-61. ISSN 0260-1370. [vid. 2020-04-14]. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02601370903471270#.VWTcLUacOio>
- DVOŘÁKOVÁ, M., ŠERÁK, M. *Andragogika a vzdělávání dospělých. Vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016. 169 s. ISBN 978-80-7308-694.
- FOLEY, G. *Dimension of Adult Learning*, Meidenhead: Open University Press, 2004. 352 s. ISBN 9781741142822.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. 2. vyd., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*. 1. vyd. Praha: Galén, 2012. 194 s. ISBN 978-80-7262-900-8.
- HARTL, P. *Kompedium pedagogické psychologie dospělých*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. 231 s. ISBN 80-7184-841-7.

HENDEL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HOUŠKOVÁ, Z. *Jsou knihovny vzdělávací instituce?* Masarykova veřejná knihovna Vsetín. [online]. Vsetín, 2012. Dostupné z: www.mvk.cz/archiv/stazeni/MVK-101687-knihovny_vzdelavani_vsetin_tisk.ppt [cit. 18.3.2019]

JANEČKOVÁ, H., VACKOVÁ, M. *Reminiscence. Využití vzpomínek při práci se seniory*. 1.vyd. Praha: Portál, 2010. 251 s. ISBN 978-80-7367-581-3.

JARVIS, P. *Globalisation, lifelong learning and the learning society; sociological perspectives*. London: Routledge, 2007. 238 s. ISBN 978-0-415-355043-8.

JEŽKOVÁ, Z. Dobrovolnictví. IN: MAZUROVÁ, H., HOUŠKOVÁ, Z. *Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům: metodická příručka pro práci knihoven se seniory*. 1 vyd. Praha: Národní knihovna České republiky - Knihovnický institut, 2016, 87 s. ISBN 978-80-7050-674-5.

KOTLER, P. *Marketing management*: 14. rozšířené vydání Praha : Grada Publishing, 2013. 816 s. ISBN 978-80-247-4150-5.

Latinský slovník [online], dostupné z: <http://latinsky-slovník.latinsky.cz/latinsko-cesky/>, [cit. 17.3.2020]

MAZUROVÁ, H., HOUŠKOVÁ, Z. *Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům: metodická příručka pro práci knihoven se seniory*. 1 vyd. Praha: Národní knihovna České republiky - Knihovnický institut, 2016, 87 s. ISBN 978-80-7050-674-5.

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online], dostupné z:

<https://www.mpsv.cz/cs/13113>, [cit. 20.6.2019].

MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 203 s. ISBN 978-80-210-5029-7.

MRÁZOVÁ, E. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. [online]. Dostupné z: <http://www.euroinstitut.cz/wp-content/uploads/2017/05/Kapitoly-ze-speci%C3%A1ln%C3%AD-pedagogiky-Dr.-Eva-Mr%C3%A1zov%C3%A1.pdf> [cit. 25.2.2020]

NOVOTNÁ, I. *Děti a senioři*. [online]. Duha: Informace o knihách a knihovnách z Moravy, 2013. 27 s. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/deti-seniori> [cit. 30.4.2020].

NOVOTNÁ, I. *V knihovnách společně se seniory a dětmi*. Olomouc, 2014, 46 s. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav speciálněpedagogických studií. Vedoucí práce Mgr. Oldřich Müller, Ph.D.

PETŘEKOVÁ, A., ČORNANIČOVÁ, R. *Gerontagogika: Úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. Studijní texty pro distanční studium, 92 s. ISBN 80-244-0879-1.

PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál 2000, 269 s. ISBN 80-7178-399-4

PRŮCHA, J., VETEŠKA, J. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.

RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIC, L. *Učíme se po celý život. O vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: MU, 2008, ISBN 978-80-210-5859-0.

RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIC, L., ŠEĐOVÁ, K. *Motivace a bariéry ve vzdělávání dospělých*. In: RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIC, L. *Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 97 – 112. ISBN 978-80-210-4779-2.

RICHTER, V., PILLEROVÁ, V. *Průzkum prostorového a technického vybavení veřejných knihoven ČR. Zpráva o výsledcích průzkumu*. Národní knihovna ČR, knihovnický institut, 2016. Dostupné z: [Ipc.nkp.cz/docs/Zprava_Prostor_2016.pdf](http://ipc.nkp.cz/docs/Zprava_Prostor_2016.pdf) , [cit. 13.10.2019].

SAK, P., & KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha, Grada 2012, 1.vyd., 225 s.. ISBN 978-80-247-3850-5.

SMITH, M. K. (2015). *What is education? A definition and discussion. The encyclopedia of pedagogy and informal education*. [online]. Dostupné z: <http://infed.org/mobi/what-is-education-a-definition-and-discussion/> . [cit. 17.3.2020].

STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál 1999, 1.vyd., 319 s. ISBN 80-7178-274-2.

SVOBODOVÁ, K. *Analýza: Stárnutí populace podle výsledků projekce ČSÚ*, [online]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=34, [cit. 18.3.2020].

ŠERÁK, M. *Zájmové vzdělávání dospělých*. 1.vyd. Praha: Portál, 2009. 207 s. ISBN 978-807367-551-6

ŠOLC, M. (2011): Virtuální univerzita třetího věku. IN: ADAMEC, P., KRYŠTOF, D. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. (s. 112 – 115) 1. vyd. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2011. 135 s. ISBN 978-80-210-5640-4.

ŠPATENKOVÁ, N. a SMÉKALOVÁ, L. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. 1. vyd., Praha: Grada. Pedagogika, 2015. 232 s. ISBN 978-80-247-5446-8.

VLČKOVÁ, K. (2011). Smíšený výzkum: Jedná se o nové a závažné téma? IN: JANÍK, T., P. KNECHT, & ŠEBESTOVÁ, S. (Eds.), *Smíšený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu* (s. 1–6). Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/capv2011/sbornikprispevku/vlckova.pdf> , [cit. 20.8.2019].

Webové stránky České zemědělské univerzity [online]. Dostupné z: <https://e-senior.czu.cz>, [citace 24.6.2019].

Seznam zkratek

A3V	Akademie třetího věku
AIVD	Asociace institucí vzdělávání dospělých
AUITA	Asociace univerzit třetího věku
CŽV	Celoživotní vzdělávání
ČR	Česká republika
ČSTPMJ	Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging v Praze
EFOS	European Federation of Older Students
EU	Evropská unie
FB	Facebook
GDPR	Obecné nařízení o ochraně osobních údajů
ICT	Informační a komunikační technologie
IT	Informační technologie
KLAS	Klub aktivního stáří
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MZK	Moravská zemská knihovna
NIPOS	Národním informační a poradenské středisko pro kulturu
NK	Národní knihovna
PC	Osobní počítač
PEF	Provozně ekonomická fakulta České zemědělské univerzity v Praze
SKIP	Svaz knihovníků a informačních pracovníků
SVK	Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové
U3V	Univerzita třetího věku
UAWiW	Centrála pro všeobecné další vědecké vzdělávání univerzity v Ulmu
VISK3	Dotační program MK ČR na poskytnutí dotací provozovatelům knihoven
VU3V	Virtuální univerzita třetího věku
WCA	Metodika zpřístupnění webových stránek
WHO	Světová zdravotnická organizace

Seznam tabulek a grafů

Tabulka č. 1 - Budoucí vývoj složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin	9
Tabulka č. 2 – Popis knihoven pro polostrukturovaný rozhovor	49
Tabulka č. 3 - Rozdělení knihoven podle zvýhodněné registrace seniorů	50
Tabulka č. 4 - Rozdělení knihoven podle zvýhodněné ceny na vzdělávacích akcích	50
Tabulka č. 5 - Rozdělení knihoven podle bezbariérovosti	52
Tabulka č. 6 - Rozdělení knihoven podle informací o dopravní dostupnosti na webových stránkách	53
Tabulka č. 7 - Rozdělení knihoven podle vzdálenosti dopravní obslužnosti	53
Tabulka č. 8 - Parkování v blízkosti knihoven	54
Tabulka č. 9 - Přehled možností vzdělávání seniorů v knihovnách	55
Tabulka č. 10 - Rozdělení knihoven podle oddílu pro seniory na webových stránkách	56
Tabulka č. 11 - Rozdělení knihoven podle oddílu pro seniory na FB stránkách	56
Tabulka č. 12 - Rozdělení knihoven podle přítomnosti orientačních tabulí	57
Tabulka č. 13 - Rozdělení knihoven podle pracovníků se specializací práce pro seniory	57
Tabulka č. 14 - Přehled proškolených v knihovnách pro práci a komunikaci se seniory	58
Tabulka č. 15 - Rozdělení knihoven podle pracovníků s andragogickým vzděláním	61
Tabulka č. 16 - Rozdělení knihoven podle přítomnosti učeben v budově	62
Tabulka č. 17 - Rozdělení knihoven podle přítomnosti relaxačního místa	62
Tabulka č. 18 - Porovnání počtu čtenářů a nabídek pro seniory.	65
Graf č. 1 - Rozdělení knihoven podle bezbariérovosti	52
Graf č. 2 - Rozdělení knihoven podle vzdálenosti dopravní obslužnosti	53
Graf č. 3 - Parkování v blízkosti knihoven	54
Graf č. 4 – Informovanost o možnosti vzdělávání seniorů v knihovně	55
Graf č. 5 - Přehled proškolených v knihovnách pro práci a komunikaci se seniory	58

Seznam příloh

Příloha č. 1

Služby pro seniory v knihovnách: Dotazník

Příloha č. 2

Knihovny jako vzdělávací centra pro seniory: Polostrukturovaný rozhovor.

Přílohy

Příloha č. 1

Služby pro seniory v knihovnách: Dotazník

1. Název knihovny
2. Počet obyvatel v obci
3. Počet registrovaných čtenářů:
4. Počet registrovaných čtenářů nad 65 let (seniorů):
5. Poskytuje knihovna registraci seniorů za zvýhodněnou cenu:
 - ano
 - ne
6. Poskytuje knihovna pro seniory zvýhodněnou cenu na vzdělávacích akcích:
 - ano
 - ne
7. Nachází se ve vstupním prostoru orientační tabule s označením jednotlivých prostorů knihovny:
 - ano
 - ne
8. Informovanost o možnosti vzdělávání seniorů v knihovně:
 - Přimo v knihovně
 - Webové stránky knihovny
 - Média
 - Regionální tisk
 - Informační portál obce
9. Obsahují webové stránky oddíl (sekcí) pro seniory:
 - ano
 - ne
10. Obsahují FB stránky oddíl (sekcí) pro seniory:
 - ano
 - ne
 - nemáme FB stránky
11. Nabízí knihovna donáškovou službu knih pro seniory
 - ano
 - ne

12. Je knihovna bezbariérová:
- ano, celá
 - ano, částečně
 - ne
13. Nachází se v knihovně klidové, relaxační místo:
- ano
 - ne
14. Obsahují webové stránky informace o dopravní dostupnosti knihovny:
- ano
 - ne
15. Jak daleko od knihovny se nachází dopravní obslužnost:
- do 200 metrů
 - do 500 metrů
 - do 1000 metrů
 - nad 1000 metrů
16. Je k dispozici parkování v blízkosti knihovny:
- ano, zdarma
 - ano, placené
 - není
17. Disponuje knihovna přímo v budově učebnou:
- ano
 - ne, vzdělávací akce se konají mimo budovu knihovny
18. Knihovna má určenou osobu/by se specializací práce se seniory:
- ano
 - ne
19. Pro práci a komunikaci se seniory jsou proškoleny:
- všichni zaměstnanci
 - pouze zaměstnanci ve službách
 - pouze zaměstnanci připravující vzdělávací akce pro seniory
 - nikdo
20. Pracuje v knihovně zaměstnanec s andragogickým vzděláním:
- ano
 - ne

Příloha č. 2

Knihovny jako vzdělávací centra pro seniory: Polostrukturovaný rozhovor.

Dobrý den, jmenuji se Iveta Novotná, v současné době studuji Univerzitu Palackého v Olomouci, Filozofickou fakultu, obor Andragogika. Zpracovávám diplomovou práci na téma **Knihovny jako vzdělávací centra pro seniory**.

Hlavním cílem výzkumu je na základě metodické příručky pro práci knihoven se seniory *Rovný přístup. Knihovna přátelská seniorům (Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům: metodická příručka pro práci knihoven se seniory. Praha: Národní knihovna české republiky-Knihovnický institut, 2016, 87 s. ISBN 978-80-7050-674-5.)*, zjistit bariéry, které brání veřejným knihovnám (městským) v Pardubickém a Královéhradeckém kraji uvést standardy do praxe. Metodou dotazníků a polostrukturovaných rozhovorů s manažery knihoven, tyto bariéry (informační, situační a organizační) popsat a navrhnout doporučení pro jejich odstranění.

Ráda bych Vás požádala o rozhovor, který bude sloužit pouze pro účely této diplomové práce.

10 účastníků

1. Souhlasíte s provedením rozhovoru?
2. Jaká je vaše pracovní pozice?
3. Kolik má vaše knihovna registrovaných čtenářů a kolik z nich je uživatelů nad 65 let?
4. Vlastní vaše knihovna metodickou příručku pro práci knihoven se seniory *Rovný přístup. Knihovna přátelská seniorům*? Kde jste se o ní dozvěděli a jak jste ji získali?
5. Jste seznámen/a s obsahem této metodické příručky? Jsou s obsahem příručky seznámeni také ostatní zaměstnanci knihovny (zejména pracovníci ve službách a vedoucí pracovníci)?
6. Přinesla tato metodická příručka další inspirace pro práci knihovny se seniory? Jaké?
7. Mají všichni pracovníci ve službách uživatelům znalosti a dovednosti nezbytné pro poskytování služeb seniorům? Zúčastnili se certifikovaného školení v minimálním rozsahu 4 hodin, případně jiné formy obdobného vzdělávání? Pokud ne, proč? Uvažujete o takovém školení pro zaměstnance?

8. Jaké další služby kromě výpůjčních vaše knihovna seniorům poskytuje? Jsou tyto služby podmíněna registrací v knihovně? Jde o služby specificky pro seniory?
9. V dotazníkovém šetření se ukázalo, že více než 60% dotázaných knihoven neposkytuje seniorům zvýhodněnou cenu na vzdělávací akce. Poskytuje vaše knihovna zvýhodněné ceny? Pokud ano, jak je kalkulována sleva? Pokud ne, proč? Uvažujete o zavedení event. slevy?
10. Obsahují vaše webové či FB stránky speciální oddíl (sekci) pro seniory? Pokud ne, proč?
11. Spolupracuje vaše knihovna s organizacemi zastřešujícími a sdružujícími seniory ve vaší lokalitě? Se kterými? Vyzvaly knihovnu ke spolupráci tyto organizace, nebo je iniciátorem spolupráce primárně knihovna? Pokud spolupráce probíhá, jakou formu propagace nejvíce využíváte?
12. Podle výše uvedené metodické příručky je minimálním požadavkem v oblasti vzdělávacích aktivit pořádání Virtuální Univerzity 3. věku (VU3V). Má vaše knihovna podmínky pro organizaci tohoto typu vzdělávání seniorů? Pořádá VU3V? Pokud ano, jak dlouho? Jaké jsou její přínosy pro účastníky a jaké pro knihovnu? Pokud ne, proč?
13. Jaké jiné vzdělávací aktivity pro seniory vaše knihovna pořádá?
14. Jaké vidíte ve vaší knihovně bariéry pro pořádání vzdělávacích aktivit pro seniory?

Děkuji Vám za Váš čas, případně zájmu Vám mohou výslednou analýzu po zpracování zaslat.

S přáním hezkého dne

Iveta Novotná